

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 3 APRIL 1963 - No. 2382

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

BOUWMAATSCHAPPIJ

met vele bouwplannen zowel in voorbereiding als in uitvoering zoekt kapitaalkrachtige

FINANCIER

om eventueel voor gezamenlijke rekening bouwplannen te realiseren.

Brieven worden met discretie behandeld en gaarne ingewacht onder no. E.-S.B. 14-1, Postbus 42, Schiedam.

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

A^o 1807

**....meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering**

HOOFDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.
HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

R. MEES & ZONEN

Bankiers en assurantiemakelaars
ROTTERDAM

**Adviezen
bij de keuze
van
beleggingen
en het sluiten
van alle
verzekeringen**

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vierick.

84.2

Bezit en gebruik van personenauto's

De onheilspellend snelle vermenigvuldiging van het aantal personenauto's op de weinige heerbanen van ons landje werd reeds in dit blad met behulp van cijfers van het C.B.S. ¹⁾ geïllustreerd. Dit nijvere orgaan deed evenwel méér dan het tellen van auto's. Ook de autobezitters werden doorgelicht en wel naar facetten van o.a. inkomensklasse, leeftijd, beroep en afgelegde afstanden ²⁾. Gegevens hierover werden verzameld door een, in september 1960 gehouden, enquête.

De te enquêteren personen werden geselecteerd door een, met 1 op 125 getrokken, steekproef uit de bij de Rijksdienst voor het Wegverkeer aanwezige cartotheek van personenauto's. Hieruit resulteerde een totaal van 5.040 auto's. De toegepaste methodiek werd uitvoerig behandeld in de C.B.S.-publikatie: „Statistische en Econometrische Onderzoekingen”, 3e kwartaal 1962.

Enkele van de resultaten van het onderzoek zijn in de tabel weergegeven. Hieraan kan worden ontleend dat het aantal auto's (op naam van particulieren) als volgt over een viertal inkomensklassen was verdeeld: f. 10.000 of lager: 61 pCt.; f. 10.000 - f. 15.000: 21 pCt.; f. 15.000 - f. 20.000: 9 pCt. en van f. 20.000 of meer: 9 pCt. Meer dan drie vijfde van deze categorie auto's was derhalve in het bezit van personen die behoorden tot de inkomensklasse van f. 10.000 of lager.

Het C.B.S. relateert deze democratisering door erop te wijzen dat de laatstgenoemde inkomensklasse ca. 91 pCt. van het totaal aantal inkomensstrekkers omvat. Het aantal auto's per inkomensstrekker van de groep met f. 10.000 of meer was ca. 6 maal zo groot. Vervolgens werden afwenteling van kosten op derden en het betrokken gezinsinkomen buiten het onderzoek gelaten. Tevens steeg de gemiddelde ouderdom per auto bij het afdalen van de „inkomensladder”. De gemiddelde jaar-kilometrage verminderde bij de genoemde vier inkomensklassen van 20.300 km bij die van f. 20.000 of meer tot achtereenvolgens resp. 20.200, 18.000 en 13.900 km.

Bij de verdeling van het aantal personenauto's en de km-prestaties naar het beroep van de bestuurder boekte de groep „handelaren en verkooppersoneel” de hoogste percentages naast een topscore van het gemiddeld aantal km per auto. Wat betreft dit aantal km volgden de „leidinggevende personen” als tweede. De tabel verstrekt de procentuele verdeling van het aantal km „in uitoefening van bedrijf of beroep”. Voor de bestemmingen „tussen huis

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 12 december jl.

²⁾ „Maandstatistiek van verkeer en vervoer” van februari 1963.

Eigenaars, ouderdom en bezitsduur van personenauto's ^{a)}

	Alle auto's (in pCt.)	Ouderdom p. auto	Bezitsduur	Ouderdom per auto bij aanschaffing
		(gemiddeld in jaren)		
Alle personenauto's	100	4,6	1,9	2,7
Taxi's, huur-, les-auto's, e.d.	3,3	3,7	1,6	2,1
Overige pers.auto's	96,7	4,6	1,9	2,7
w.v. naamstelling op:				
a. bedrijven	15,4	2,7	2,0	0,7
b. particulieren	81,3	4,9	1,8	3,1
w.v. jaarinkomen b):				
beneden f. 10.000	48,7	5,9	1,6	4,3
f. 10.000-f. 15.000	16,5	3,8	1,9	1,9
f. 15.000-f. 20.000	7,0	3,4	2,3	1,1
f. 20.000 en meer	6,9	3,2	2,5	0,7

Verdeling van het aantal personenauto's en de km-prestaties naar het beroep van de bestuurder ^{a) c)}

	Aantal auto's (in pCt.)	Gem. aantal km per auto (per jaar)	Tot. aantal afgelegde km (in pCt.)	Uitoeff. bedrijf of beroep e)
Wetenschappelijke en middelbare vakspecialisten, vrije beroepen	16,8	19.900	17,2	52
Leidinggevende personen	11,8	23.200	15,2	70
Administratief personeel	9,0	16.700	8,3	44
Handelaren en verkooppersoneel	22,6	24.000	30,2	86
Agrarische e.a. beroepen d)	9,2	10.200	5,2	71
Mijnwerkers	0,3	7.100	0,1	—
Transport- en communicatieberoepen	6,5	14.700	5,3	50
Ambachts- en industrieberoepen	15,1	14.200	11,9	53
Dienstenverlenende beroepen	3,2	15.600	2,8	52
Overige en onbekende beroepen	5,5	12.300	3,8	23
Totaal	100	18.000	100	64

a) September 1960. b) Van particulieren. Excl. „bestuurd door derden” (2,2 pCt.). c) Excl. huurauto's, taxi's, lesauto's e.d. d) Land- en tuinbouw-, veeteelt-, visserij-, jacht- en bosbouwberoepen. e) Procentuele verdeling van het aantal km.

en bedrijf” en „tijdens de vakantie” resulteerden als gemiddelden voor alle personenauto's (excl. taxi's etc.) resp. 9 en 6 pCt.

Van de vele andere gegevens tot slot nog iets over brandstofverbruik en bestuurdersleeftijden. 53 pCt. van het aantal auto's gebruikte gewone benzine, 45 pCt. consumeerde super benzine, 2 pCt. reed met „overige brandstof”. Een procentuele verdeling van het aantal personenauto's naar leeftijdsklasse van de bestuurder leverde het volgende beeld: t/m 19 j. 0,2; 20 - 24 j. 3,2; 25 - 34 j. 20,3; 35 - 44 j. 31,5; 45 - 54 j. 26,6; 55 - 64 j. 14,0 en 65 j. en ouder 4,2.

M. H.

INHOUD

Blz.	Blz.
Bezit en gebruik van personenauto's	323
Naar een meer reëel grondgebruik, door Mr. J. A. Freseman Gratama	324
Opruiming als delict, door Mr. O. Leyendekkers	328
Het loonaandeel in de bouwkosten, door Dr. H. Umrath	330
Structuurveranderingen in de Westeuropese handelsbedrijven, door Dr. P. Gootjes	333
Statistische Dag: „Gissen en beslissen”, door Drs. E. Kaptein	336
Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	337

Het is thans evident dat er in de landbouw van overproductie sprake is. De huidige steunmaatregelen, de voortdurende rationalisatie en het in cultuur brengen van nieuwe IJsselmeerpolders, blijven niettemin de produktievergroting onophoudelijk aanwakkeren. Nu uit niets blijkt, dat de afzetmogelijkheden binnen afzienbare tijd aanmerkelijk kunnen worden vergroot, dreigt een onhoudbare situatie te ontstaan. Deze situatie kan in redelijkheid slechts worden gesaneerd door ten minste 25.000 ha per jaar, waaronder liefst zoveel mogelijk marginale gronden, aan hun agrarisch gebruik te onttrekken. Dit betekent dus dat dan het aanbod van niet-agrarische grond aanzienlijk zou worden verruimd. Met de herdistributie hiervan zou de Stichting Beheer Landbouwgronden het best kunnen worden belast. Voorts zou de landbouwsteun op den duur moeten worden afgeschaft.

„Na de laatste oorlog verkeerde iedereen in de ban van de noodzaak van opvoering der agrarische produktie. Dit leidde tot een feitelijke prioriteit van de landbouw bij de afweging van belangen op het platteland. De ban is nu gelukkig gebroken”, aldus Drs. R. J. de Wit, secretaris van Natuur- en Landschapbescherming in een van zijn zeer leesbare en opbouwende geschriften ¹⁾.

Inderdaad, de ban is gebroken; maar dat is voorlopig dan ook alles! In een nota van 23 juni 1958, aan de Tweede Kamer sprak de bewindsman van Landbouw immers voor het eerst duidelijk uit dat het landbouwbeleid zou worden omgebogen. Zulks kennelijk niet, omdat men dáár plotse-ling tot de conclusie was gekomen dat andere belangen, bijv. toerisme, zouden prevaleren. De harde noodzaak lag op ander terrein. Overproductie in de landbouw was evident geworden, terwijl steeds duidelijker bleek dat vele onzer landbouwprodukten over de grenzen moeilijk verkoopbaar werden. Dat de omzwaai overigens minder rigou-reus was dan men op grond van de economische situatie zou verwachten, bleek al spoedig uit de beraamde maatregelen. Deze kwamen hierop neer, dat voorshands slechts allerlei accenten zouden worden verlegd. Gestreefd zou worden naar vermindering van het aantal werkers in de landbouw, verhoging van de arbeidsproduktiviteit en verlaging van de kostprijs; een en ander bij gelijk blijvende produktie.

Blijkbaar was, en is, men bij Landbouw nog steeds van meening dat de Europese Economische Gemeenschap straks wel het nodige soelaas zal brengen. Daartegenover kan worden opgemerkt dat zulks op zijn best in 1970 zijn beslag zou kunnen krijgen, terwijl daarbij voorts geen rekening wordt gehouden met de aanzienlijke rationalisatie en opvoering der produktiviteit in Frankrijk, Italië, Duits-land ²⁾ en ook in België, terwijl Engeland te kennen heeft gegeven de traditionele invoer in geen geval zonder meer te zullen opgeven.

Een andere speculatie is, dat op den duur de landbouw-overschotten zouden kunnen worden afgezet in de onder-

¹⁾ „Natuur en Landschap”, 1959, no. 2.

²⁾ Zie: Mr. J. A. Freseman Gratama in „Grond genoeg” in „E.-S.B.” van 12 september 1962, blz. 878.

Naar een meer reëel grondgebruik

ontwikkelde gebieden. De Verenigde Staten, wier pak-huizen uitpuien van de voedselvoorraden, kunnen aan deze gebieden in feite echter niets kwijt. Immers, door voedselimporten op grote schaal toe te staan dreigt de economie dezer achtergebleven gebieden nog verder in het moeras te komen.

In het volgende zullen wij trachten na te gaan welke wijzigingen door het „ombuigen” van het beleid na 1958 in feite zijn teweeg gebracht en wat zou moeten of kunnen geschieden ten einde onze landbouw naar omstandigheden aan te passen.

Recente statistieken.

Daartoe kunnen om te beginnen de recente statistische gegevens van het Landbouw-Economisch Instituut (L.-E.I.) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (C.B.S.) dienen.

Mannelijke beroepsbevolking in de land- en tuinbouw

1947	534.788
1960	388.796

Bron: L.-E.I., Landbouwcijfers 1962-'63, bijlage.

Arbeidsproduktiviteit in de landbouw (1953 = 100)

1953	100
1958	127,1
1961	145,6

Bron: C.B.S.

Land- en tuinbouwproduktie (in f. mln.)

	1950	1960	1961
Bruto produktie	3.481	6.107	6.136
w.o. akkerbouw	625	1.017	883
veehouderij	2.370	3.978	4.052
tuinbouw	486	1.112	1.201

Bron: C.B.S.

Deze cijfers behoeven enig commentaar. In de eerste plaats zijn voor de jaren gelegen tussen 1947 en 1960 geen overeenkomstige cijfers voorhanden. Maar wél blijkt uit

andere statistische gegevens, dat er dank zij de mechanisatie en rationalisatie, reeds geruime tijd vóór 1958 een afvloeiing uit de landbouw aan de gang is. Eén facet hiervan wordt belicht door de emigratiecijfers van de landbouwbevolking.

Emigratie van bedrijfshoofden en arbeiders in de landbouw

1955	1.745
1958	1.192
1960	974

Bron: C.B.S.

Duidelijk blijkt dus dat de afvloeiing uit de landbouw ook vóór 1958 reeds druk aan de gang was, evenals de verhoging van de produktiviteit. In feite is er in 1958 op dit gebied dus niets nieuws in gang gezet.

Samenvoeging bedrijven.

Na 1958 is het landbouwbeleid nog nader gepreciseerd in dier voege dat gestreefd zou worden naar samenvoeging van kleine produktie-eenheden tot wat grotere; een gang van zaken die de Cultuurtechnische Dienst reeds geruime tijd bevordert. Hiermee hangt ten nauwste samen het streven om de kleine boeren op een minimum aan land tòch een redelijk inkomen alléén uit de agrarische sector te verschaffen. In feite is de zeer grote landbouwsteun dan ook vrijwel afgestemd en opgebouwd op de „marginale” bedrijven, dus de boerderijtjes die eigenlijk als zodanig niet levensvatbaar zijn. Het komt ons voor dat men geneigd is daarbij te vergeten, dat van oudsher vele van deze kleine exploitanten het boerderijtje niet als hoofdkomstbron beschouwden.

Een ander facet is dat men van twee kleine bedrijfjes nog geen bloeiend bedrijf maakt: De harde, maar duidelijke feiten zijn, dat men om een boerenbedrijf, nù en vooral in de toekomst, redelijk te kunnen exploiteren, aan verschillende eisen moet voldoen. Eén ervan is dat men voor akkerbouwbedrijven al spoedig over 30 à 40 ha moet beschikken. Andere eisen zijn: zeer goede kennis van zaken; een behoorlijk kapitaal om de steeds voortschrijdende mechanisatie en rationalisatie bij te houden; goede gebouwen en uitstekende grond. Wij zouden niet graag beweren dat de meeste landbouweenheden in Nederland daaraan voldoen. Zulks wordt overigens voldoende gedemonstreerd door onderstaande tabel.

Aantal grondgebruikers in Nederland

Oppervlakte ha	1910		1959	
	aantal (× 1.000)	pCt.	aantal (× 1.000)	pCt.
1-5	109	52	87 a)	38
5-10	41	20	62	27
10-20	30	15	53	23
20-50	23	11	24	11
50 en meer	3	2	2	1

a) Deze 87.000 boeren hadden 9 pCt. van de grond in gebruik, tezamen 222.100 ha. De volgende groep (5-10 ha) had tezamen 20 pCt. in gebruik, nl. 456.700 ha. De groep van 10-20 ha had ruim 747.800 ha in gebruik, nl. 33 pCt.

Bron: L.-E.I., Landbouwcijfers 1962-'63, blz. 40.

Het oneconomisch grondgebruik, gepaard gaande met het door allerlei kunstmiddelen in produktie houden van slechte gronden, heeft uiteraard een duidelijke invloed op de produktie en op de kosten. Een en ander komt tot uiting in de landbouwsteun die, zoals gezegd, de neiging heeft de slechte bedrijven kunstmatig in het leven te houden.

Landbouwsteun.

Overigens komt de landbouwsteun in Nederland langs verschillende wegen tot uiting. De onzichtbare steun heeft plaats door middel van de prijsbeheersing. Men heeft de pachtprizen verhinderd tot een redelijke hoogte te stijgen, en daardoor dat de landeigenaren op gepaste wijze hun eigendommen konden bijhouden, verbeteren en een redelijke rente van het geïnvesteerde kapitaal konden trekken.

Indexcijfers van enkele prijzen

	1940	1960	Stijging
	(1950 = 100)		(in pCt.)
Stro	19	188	ca. 1.000
Loon	31	175	ca. 560
Akkerbouwprodukten	26	124	ca. 490
Kunstmest	33	108	ca. 320
Melk	35	101	ca. 300
Eieren	27	78	ca. 290
Pacht	74	155	ca. 200

Bron: C.B.S.

De zichtbare landbouwsteun vloeit langs verschillende kanalen de landbouw toe. Daarvan is het belangrijkste het Landbouw-Egalisatiefonds met jaarlijkse tekorten van rond f. 350 mln.

Onvoldoende produktieve gronden dienen te verdwijnen.

De lichte gronden zijn sinds 1958 tot een oppervlakte van 297.000 ha gesubsidieerd met f. 200 per ha. Dit betekent dat meer dan 10 pCt. van onze cultuurgrond kunstmatig in produktie wordt gehouden. De betreffende boeren behoeven immers voor elke ha die zij pachten, op grond van de daartoe strekkende besluiten, slechts f. 30 tot f. 80 te betalen, maar krijgen in ieder geval f. 200 voor die ha terug. Voor 1963 is de steun bepaald op f. 175 per ha. Maar bovendien is f. 25 mln. als steun voor deze boeren beschikbaar gesteld.

Indien het instandhouden van de bovengeschetste structuur nu een landsbelang zou vertegenwoordigen, bijv. in dier voege dat het gehele landbouwcomplex noodzakelijk zou zijn om onze voedselvoorziening veilig te stellen of om ten koste van alles grote hoeveelheden buitenlandse deviezen te verdienen, dan lag de zaak duidelijk. Men zou de bezwaren van het in bedrijfhouden van marginale gronden licht wegen en zich daarvoor opofferingen willen getroosten. Maar is dit thans wel zo? Naar het ons voorkomt in genen dele.

De balans van onze landbouwproduktie wijst immers uit, dat wij voor het binnenlandse verbruik slechts $\frac{2}{3}$ van onze produktie nodig hebben. Een uitvoer van ruim f. 3,5 mrd. aan landbouwprodukten is uiteraard indrukwekkend, maar niet doorslaggevend voor onze welvaart. En zeker niet indien deze uitvoer met onevenredige offers gepaard gaat. In dit verband zij opgemerkt dat de uitgaven van Landbouw, inclusief het Landbouw-Egalisatiefonds, de f. 1 mrd. reeds is gepasseerd.

Belangen afwegen.

Deze lijn doortrekkend komt het ons voor dat onze economie in de toekomst zeker niet staat of valt met het uitbreiden van onze agrarische exporten tegen elke prijs. Veeleer kan men zich in alle redelijkheid afvragen of, gezien de goede ligging en andere gunstige factoren, Nederland in de toekomst niet nog meer de nadruk moet leggen op industrie, handel, verkeer en toerisme.

Dat de binnenlandse inkomsten en de exportmogelijkheden daarvoor nù al veel gunstiger liggen kan uit onderstaande opstellingen blijken.

Uitvoer van landbouw- en industrieproducten

	1954	1961 a)
	(in f. mrd.)	
Landbouwproducten	3,4	3,5
Industrieproducten	4,7	10,0

a) In 1962 is de uitvoerwaarde van landbouwproducten gestegen tot f. 4,9 mrd. bij een ongeveer gelijkblijvend kwantum, terwijl de uitvoer van industriële producten steeg tot f. 11,49 mrd. bij een aanmerkelijk groter kwantum.

Nationaal inkomen (tegen factorprijzen)

	1954	1961	Stijging (in pCt.)
	(in f. mrd.)		
Landbouw	2,6	3,6	38
Industrie	9,4	15,2	61
Totaal	21,0	36,2	72

Bron: C.B.S./Centraal Planbureau.

Bij de beschouwing van deze statistieken schijnt het niet ongewenst ook aandacht te besteden aan de opofferingen welke deze welvaartsexponenten vragen.

De agrarische sector blijkt het leeuwedeel van de bodem in beslag te nemen, waardoor vele andere takken van bedrijf en welvaart in de knel dreigen te komen. Wij noemen bijv. het feit, dat het verkeer op zeer korte termijn een nieuw wegennet nodig heeft wil het niet, vooral in het westen des lands, in het honderd lopen. Er is een zeer sterke drang naar recreatieve en sportieve ruimte, waar niet voldoende aan kon worden voldaan. Velen wensen bungalows en andere buitenverblijven te stichten. De natuurbeschermers verzetten zich er met hand en tand tegen om bijv. aan „De Beer” een industriële bestemming te geven. Zij hebben van hun kant ongetwijfeld gelijk als zij zich tegen iedere verdere ontginning van woeste grond verzetten. Maar hun verweer zou ongetwijfeld minder dringend zijn, indien er andere vervangende recreatiemogelijkheden aanwezig zouden zijn.

Het komt ons voor dat het hier niet zo zeer gaat om onwil bij de desbetreffende instanties dan wel om het feit dat de posities te vast geroest liggen; met andere woorden er is gebrek aan samenspel.

Het is ongetwijfeld op dit punt nogal moeilijk in Nederland gesteld. Jammer, daar het anders kan! Maar eerst de statistiek van het grondgebruik.

Bodemgebruik

	1938	1962
	(x 1.000 ha)	
Cultuurgrond	2.322	2.563
Bos + woeste grond	616	494

Bron: C.B.S.

Hieruit blijkt dus dat het areaal bos en woeste grond, dat immers vooral voor recreatiedoeleinden kan dienen van 1938 tot 1962 gedaald is met rond 20 pCt. Indien men daarentegen bedenkt, dat van 1938 tot 1962 de recreatiezoekende bevolking, werkzaam in handel, nijverheid en verkeer, volgens opgave van het C.B.S. met rond 40 pCt.

is gestegen dan blijkt overduidelijk dat de hoeveelheid recreatiegrond per hoofd schrikbarend is afgenomen. Intussen zijn binnenkort zeer aanzienlijke landaanwinsten uit inpoldering en drooglegging te verwachten. Het staat wel vast dat binnen 15 jaren deze aanwinsten alle gerealiseerd zullen zijn.

Landaanwinsten na 1 januari 1963

Oost Flevoland	29.000 ha a)
Zuid Flevoland	42.000 „
Markerwaard	56.000 „
Lauwerszee	7.000 „
Binnen 15 jaar te verwachten	134.000 ha

a) Van Oost Flevoland (totaal 54.000 ha) was op 1 januari 1963 nog slechts 25.000 ha in exploitatie; de rest komt dit jaar in productie.

Bron: L.-E.I.

Vast staat intussen dat het overgrote deel van deze landaanwinst t.b.v. de agrarische sector zal worden aangewend.

Perspectieven.

Op grond van bovengeschilderde situatie schijnt de vraag gewettigd of, en in hoeverre, het reserveren en bestemmen van gronden voor agrarische doeleinden zonder meer in de toekomst voort kan en moet gaan.

Aan de ene kant is de ontwikkeling ongetwijfeld zo, dat de binnen 15 jaren gereed komende polders tot de beste cultuurgronden van Nederland en Europa zullen gaan behoren. Het zou dus niet logisch zijn ze voor andere dan, in principe, agrarische doeleinden te bestemmen. Maar aan de andere kant werkt een tendens die ertoe leidt dat voor gelijke opbrengsten steeds minder land nodig zal zijn.

Indien men alle mogelijkheden tot rationalisatie van het boerenbedrijf onder de loep neemt, beseft men dat menig bedrijf nog conservatief produceert. In ieder geval is de ambachtelijke en wetenschappelijke revolutie die de nijverheid ten onzent kenmerkt, vele bedrijfjes voorbij gegaan. Men bedenke dat voor ieder paard dat vervangen wordt door mechanische kracht alleen al 1 ha weidegrond vrijkomt³⁾. Op 1 ha grasland kunnen overigens — dank zij de betere bemesting van het land en het krachtvoer dat het vee wordt toegediend — steeds méér koeien worden gehouden, die steeds méér melk kunnen geven. Door betere selectie, betere afwatering en doeltreffender bemesting kan ook de opbrengst van de akkerbouwproducten nog veel stijgen. Door betere organisatie naar binnen en naar buiten en door nieuwere gebouwen en werktuigen kan ongetwijfeld steeds efficiënter worden gewerkt. Het eieren- en kippenbedrijf is nog slechts rendabel als het volledig is geautomatiseerd; grond is er nauwelijks voor nodig.

Het schijnt in dit verband niet tot de onmogelijkheden te mogen worden gerekend, dat in de verre toekomst slechts op onze allerbeste gronden serieuze landbouw zal worden bedreven.

Landbouwpaarden

	(3 jaar en ouder)	
1950	213.772	
1961	143.966	

Bron: C.B.S.

³⁾ Hierin alléén al zit een reserve van ca. 100.000 ha grond, die overigens in de verdere berekeningen niet afzonderlijk heeft meegeteld als zijnde min of meer verdisconteerd in de jaarlijkse stijging der produktiviteit met 3 pCt.

Beleg modern - beleg in

INTER
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

1950	551.384
1962	2.324.853

Bron: C.B.S.

Reële mogelijkheden.

Zover is het zeker nog niet. Maar gegeven de omstandigheid dat in de nabije toekomst de produktiviteit, door het inschakelen van nieuwe gebieden en door het toepassen van betere werkwijzen, nog aanmerkelijk zal worden vergroot, en in aanmerking nemende dat het in de eerstkomende tijd moeite genoeg zal kosten de huidige produktie in binnen- en buitenland af te zetten, resulteert hieruit een prijs geven van de slechtste gronden. Van deze laatste — zo blijkt uit de publikaties van het L.-E.I. — is de opbrengst slechts ongeveer een kwart van die der beste gronden (w.o. de IJsselmeerpolders).

In redelijkheid kan men nu aannemen dat binnen 15 jaar ten minste 100.000 ha uitmuntende cultuurgrond in de IJsselmeerpolders voor landbouwdoeleinden beschikbaar komt. Deze grond is dus equivalent aan ten minste 300.000 ha marginale en slechte landbouwgrond ⁴⁾. Zodoende kan alleen reeds uit dien hoofde per jaar ruim 25.000 ha marginale landbouwgrond worden afgestoten, en dat ongeveer 15 jaar lang.

Een en ander dus nog afgezien van de gronden die vrijkomen door rationalisatie, als hoger bedoeld. Volgens berekeningen van het L.-E.I. kan men de jaarlijkse rationalisatie stellen op 3 pCt. Hieruit resulteert een reserve van nog eens ruim 25.000 ha per jaar. De agrarische produktie in Nederland stijgt immers tweemaal zo snel als de vraag op basis van de bevolkingsaanwas ⁵⁾.

Indien men weet dat tot nu toe slechts rond 5.000 ha grond per jaar voor niet-agrarisch gebruik bestemd werd, is dat al een hele verlichting van de druk op de niet-agrarische gronden. In verband met het spoedig uitgeven van nieuwe landerijen in Oost Flevoland zou bij wijze van spreken onmiddellijk met de procedure begonnen kunnen en moeten worden.

Geen prijsbeheersing nodig.

Een punt van belang daarbij is dat het gebrek aan niet-agrarische gronden, als zijnde de meest werkzame factor in de, soms spectaculaire doch in feite nogal meevallende, prijsstijgingen, aanmerkelijk zal worden verzacht. Voorts dient men zich te realiseren dat juist het kunstmatig in produktie houden van veel te veel gronden de schaarstewerking versterkt. In verband hiermede moet tevens worden gewezen op het feit dat de pachter bij de beëindiging van de pacht meestal 10 maal de pachtsoort wordt uitgekeerd. Een pachter zal zich thans dus wel tweemaal bedenken voor hij uit eigen beweging het door hem gepachte verlaat.

Uit de produktie nemen van landbouwgronden via de Stichting Beheer Landbouwgronden.

Indien men het erover eens is dat het uit de produktie nemen der marginale gronden gewenst en noodzakelijk is, zijn er ondanks bovenstaande bezwaren toch wegen die rechtstreeks tot het doel kunnen leiden ⁶⁾. Bij een en

⁴⁾ Er zijn nog een kleine 100.000 ha humusarme zandgronden (dat zijn de slechtste, marginale, gronden) in bedrijf, alsmede rond 200.000 ha lichte zandgronden. Deze gronden — in totaal dus 300.000 ha — komen uiteraard het eerst voor eliminatie in aanmerking.

⁵⁾ Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings. Zie ook „Landbouwcijfers”, L.-E.I. 1962-'63, blz. 82.

ander kan de Stichting Beheer Landbouwgronden, die haar statuten en doelstelling daarvoor niet eens behoeft te wijzigen, grote diensten bewijzen.

De S.B.L. bemoeit zich immers reeds sinds jaar en dag met het ruilen of tijdelijk overnemen van cultuurgronden. De werkwijze — tot nog toe vrijwel uitsluitend ten behoeve van de Cultuurtechnische Dienst — is ongeveer als volgt.

De S.B.L. heeft, via haar relaties bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en andere instanties die met de uitgifte van boerderijen in de IJsselmeerpolders zijn belast, een doorslaggevend invloed op de verpachting van die nieuwe en zeer gewilde bedrijven. Indien nu bijv. een boer uit de Betuwe naar Oost Flevoland wil, vraagt de S.B.L. in ruil voor haar invloed, of hoe men dit wil noemen, zijn rechten op het door hem te verlaten land. Zodoende krijgt de S.B.L. pachtvrije grond in handen, die tot nu toe meestal in een ruilverkaveling gebruikt werd om bestaande kleine bedrijfjes te vergroten of zelfstandige eenheden op te bouwen. De S.B.L. koopt voor dit doel ook geregeld vrijkomende perceeltjes en boerderijen. Laatstelijk is de S.B.L. ingeschakeld ter uitvoering van de combinatieplannen van het Ministerie van Landbouw met betrekking tot de kleine zandboeren.

Het is duidelijk dat bovenstaande werkzaamheid het agrarisch areaal eerder vergroot dan verkleint. Maar het kan ook gemakkelijk anders. De Minister van Landbouw heeft daar terloops op gewezen toen hij enige tijd geleden aankondigde dat de door hem in het leven geroepen procedure ook voor recreatieve voorzieningen zou kunnen dienen ⁷⁾. Voor zover bekend is van deze mogelijkheid echter nog geen, althans niet op enigszins aanvaardbare schaal, gebruik gemaakt.

Conclusies.

Indien er ooit aanleiding en gelegenheid is geweest om het beleid op het gebied van het grondbeheer grondig te herzien dan nu. De export neemt niet meer noemenswaardig toe, de rationalisatie gaat echter krachtig door, nieuwe landbouwgronden staan op het punt in produktie te worden gebracht, terwijl de industrie een bijna onverzadigbare opnamemogelijkheid van personeel biedt.

In de naaste toekomst verdienen dan ook de volgende maatregelen overweging:

— het, gedurende de eerstkomende 15 jaren, jaarlijks uit de produktie nemen van ten minste 25.000 ha aan marginale of soortgelijke gronden ⁸⁾;

— het bevorderen van de afvloeiing der landbouwbevolking naar de industrie en naar betere gronden, bijv. de nieuwe polders;

— het treffen van de nodige sociale maatregelen (bijv. schadevergoeding, versterkte emigratie e.d.);

— het via de S.B.L. in circulatie brengen, herdistribueren, van deze grond voor verkeers-, woningbouw-, toeristische en andere doeleinden;

⁶⁾ Het uit de produktie nemen schept uiteraard sociale spanningen, die behoren te worden opgevangen. Zulks kan o.m. geschieden door het plaatsen van landbouwers in de industrie op aantrekkelijke voorwaarden. Voorts door het toekennen van schadevergoedingen en door pensionering, het prioriteit geven in de IJsselmeerpolders of het bevorderen van emigratie.

⁷⁾ Landbouwnota aan de Tweede Kamer (slot).

⁸⁾ A. N. J. Vriens heeft in een zeer lezenswaardig artikel ervoor gepleit om 9.000 ha daarvan te bestemmen voor recreatieruimte in het westen des lands (zie „E.-S.B.” van 24 oktober 1962, blz. 1033). Anders dan de heer Vriens vermoedt, kan dit echter ook zonder dure onteigening geschieden.

— het afbouwen van de landbouwsteun, zodat deze in eerste instantie niet meer afgestemd is op marginale bedrijfjes; vervolgens dient gestreefd te worden naar algehele opheffing;

— het bevorderen en aanmoedigen van de meest rationele landbouwbedrijven in moderne vorm van bijv. 30 à 40 ha;

— het alléén nog met rijks gelden verbeteren van die gronden, waarvan vaststaat dat deze ook in de toekomst in produktie kunnen blijven;

— het stopzetten of althans sterk temporiseren van cultuur-technische werken en ruilverkavelingen, die geen garantie bieden dat deze de beste gronden en landbouwenheden zullen opleveren.

Naschrift.

Na het gereed komen van dit artikel, verscheen een opmerkelijk schriftuur, van de hand van Prof. Dr. E. W. Hofstee te Wageningen, in het recente jubileum-nummer van de Heidemaatschappij. Hofstee schrijft daarin o.m. „dat onze landbouw in een volledige structurele crisis is terecht gekomen”. Hij meent verder „dat in de eerstkomende jaren feitelijk ten minste 5.000 bedrijven zouden moeten verdwijnen; de tijd dringt”. De schrijver heeft in zijn berekeningen echter nog niet de in de toekomst in bedrijf te stellen nieuwe IJsselmeerpolders verdisconteerd!

's-Gravenhage.

Mr. J. A. FRESEMAN GRATAMA.

Opruiming als delict

„There is a tide in the affairs of men”. Niemand weet dat beter dan de winkelier in kleding of in andere aan mode onderhevige zaken, die tweemaal 's jaars, in het voorjaar en in het najaar, de vloed aan kooplustige klanten ziet rijzen, belust om alles te kopen wat de mode aan nieuws brengt — maar na enige weken deze kooplust ziet weg-ebben, hem achterlatend met een volle kas en een hoeveelheid restanten.

Nu getuigt het van economisch inzicht, dat de ondernemer streeft naar een gelijkmatige bezetting van zijn bedrijfsinrichting op zo hoog mogelijk niveau. Daarom zal ook de winkelier, zodra in het na-seizoen de kooplust gaat verflauwen, trachten die te stimuleren door extra voordelige aanbiedingen, die uiteraard met de nodige nadruk onder de aandacht van het publiek moeten worden gebracht. Het ligt voor de hand dat hij daarbij in de eerste plaats de restanten aanbiedt die van het seizoen zijn overgebleven, en voorts nieuwe partijen die hij voor het doel goedkoop heeft ingekocht. Het goedkoop aanbieden van restanten heet uitverkoop of opruiming ¹⁾, het aanbieden van nieuwe goederen noemt men speciale verkoop; beide kunnen overigens met een onbepaald aantal fantasienamen worden aangeduid, en de detaillisten beschikken op dit punt over een enorme vindingrijkheid. Opruiming en speciale verkopen dienen echter beide precies hetzelfde doel: het lokken van kopers in tijden dat de natuurlijke kooplust bij het publiek niet zo groot is. In de praktijk zijn ze dan ook veelal niet van elkaar te onderscheiden; ze lopen door elkaar heen, en een onderscheiding zou dan ook geen zin hebben — als daar de Wet niet was.

De Wet behandelt beide soorten namelijk geheel verschillend. Te kwader ure — in 1935 — heeft zij zich gezet aan de ordening der concurrentie op dit gebied en voorgeschreven dat opruiming slechts gehouden mogen worden gedurende twee vaste perioden per jaar; speciale verkopen mogen echter — althans tot heden — steeds

plaats hebben. Dit is de ondergrond van de guerrilla die dan ook sinds 1935 gevoerd wordt tussen de wetgever en de meer actieve winkeliers over de juiste grenslijn tussen die beide begrippen, opruiming en speciale verkoop. Zoals een ieder kan waarnemen, vermenigvuldigen zich in de weken vóór de officiële opruimingsperioden de speciale verkopen. Ieder jaar opnieuw worden er detailhandelaren voor de rechter gebracht, omdat zij in het aankondigen van hun verkopen de grens van het geoorloofde zouden hebben overschreden en hun speciale verkopen verkapte opruiming zouden zijn geweest. Als zij door de rechter schuldig worden bevonden, beproeven zij het volgend jaar hun geluk met andere reclameteksten. De wetgever van zijn kant verzet van tijd tot tijd zijn fuiken en zoekt zijn toevlucht in steeds ingewikkelder en rekbaarder omschrijvingen van het strafbare feit.

Zijn jongste tegenzet is in december 1962 aan de Tweede Kamer aangeboden als wetsontwerp no. 7000, houdende wijziging van de Uitverkoopwet 1956. Het loont de moeite deze legislatieve capriolen kort te volgen. De eerste Uitverkoopwet, van 1935, stelde strafbaar alle aanbiedingen onder de benaming „opruiming” of „uitverkoop”, en bovendien die, waardoor

„redelijkerwijze de indruk wordt gewekt van een tijdelijke voordelige aanbieding in verband met bijzondere omstandigheden welke zich ten aanzien van een winkelnering kunnen voordoen”.

Toen de overheid zich in de jaren vijftig tot taak stelde, de zgn. middenstandswetgeving op nieuwe leest te schoeien, kwam er een nieuwe wet, van 1956, die geen omschrijving van het begrip „opruiming of uitverkoop” meer bevatte en er blijkbaar van uitging dat de betekenis van deze woorden voldoende vastligt. Zij geldt nog en bevat twee verbodsbepalingen:

artikel 2:

„Het is verboden (.....) een verkoop aan te kondigen onder de aanduiding „uitverkoop” of „opruiming” dan wel onder een andere aanduiding, waardoor bij degenen, tot wie de aankondiging wordt gericht, redelijkerwijs eenzelfde indruk als door een dier aanduidingen kan worden gewekt”.

artikel 17:

„Het is verboden (.....) een verkoop aan te kondigen onder een aanduiding, waardoor bij degenen, tot wie de aankondiging wordt gericht, redelijkerwijs de indruk kan worden gewekt, dat de verkoop vooruitloopt op een verkoop als bedoeld in artikel 3, eerste lid” (dit is een seizoenopruiming).

¹⁾ In de thans geldende wet worden deze termen als geheel gelijkwaardig naast elkaar gebruikt. Eenvoudigheidshalve zullen wij in het volgende slechts het woord opruiming bezigen, en daarmee zijn dan alleen bedoeld de zgn. seizoenopruiming. De opruiming wegens bijzondere omstandigheden (liquidatie, brand, verbouwing), waarvoor steeds een vergunning van de Kamer van Koophandel nodig is, blijven hier geheel buiten beschouwing.

Art. 2 stelt als criterium de indruk die redelijkerwijs bij het publiek wordt gewekt. Het miskent jammerlijk de uitkomsten van de moderne dieptepsychologie, die leert dat het publiek niet of nauwelijks reageert op redelijkerwijs gewekte indrukken, maar veeleer op verborgen verleders die zich rechtstreeks tot de in zijn onderbewustzijn sluimerende complexen en begeerten richten, en met rede en redelijkheid niets te maken hebben. Het lijkt trouwens vrij onmogelijk, te bewijzen wat voor indruk — redelijk of onredelijk — bij het publiek wordt gewekt door bepaalde aanduidingen, zodat het artikel nooit tot een veroordeling zou kunnen leiden, ware het niet dat menig economisch politierechter in feite de bewijslast omkeert en het aan de winkelier overlaat, te bewijzen dat *niet* redelijkerwijs de indruk gewekt is enz.

Wāt art. 17 betreft, heeft niemand ons ooit de zin daarvan duidelijk kunnen maken; ook de officiële toelichting geeft daaromtrent geen enkele aanwijzing. Men kan o.i. slechts vooruitlopen op een seizoenopruiming door — zij het onder een andere naam — een opruiming te organiseren vóór het daarvoor vastgestelde tijdvak, en dat is reeds strafbaar krachtens art. 2. Wij hebben in art. 17, lid 1 dan ook nooit iets méér kunnen zien dan een aanloop tot lid 2, dat bij wijze van uitzondering op lid 1 het houden van zgn. voorkeursdagen toestaat.

Het nieuwe wetsontwerp no. 7000 houdt de beide boven geciteerde verbodsbepalingen in stand, doch voegt daar twee nieuwe elementen aan toe. In de eerste plaats zullen in het vervolg gedurende de zes weken, voorafgaande aan iedere seizoenopruimingsperiode, als vooruitlopend op de seizoenopruiming worden aangemerkt, en dus verboden zijn (art. 17, lid 2 nieuw):

„niet onder de werking van art. 2 vallende aanduidingen, waardoor op te koop aangeboden waren de aandacht wordt gevestigd op een wijze als in de uitoefening van het betrokken bedrijf gebruikelijk is met betrekking tot verkopen welke gehouden worden in (de seizoenopruiming)”.

Ook deze bepaling lijkt geen meesterstuk van legislatief vernuft. De conclusie waartoe zij leidt is allerzonderlingst. Tijdens seizoenopruimingen wordt op verschillende manieren de aandacht op de aangeboden waren gevestigd; men kan deze echter indelen in twee groepen: die welke in het bijzonder eigen zijn aan de opruimingsperioden en de normale, welke het gehele jaaf door worden toegepast. De eerste categorie wordt uitgesloten door de woorden „niet onder de werking van art. 2 vallende”. Men moet dus wel besluiten dat het verbod betrekking heeft op de normale reclamemiddelen, zodat het gedurende zes weken vóór de aanvang der seizoenopruiming verboden zou zijn goederen te etaleren, advertenties te plaatsen enz..... De rechter zal deze conclusie wel niet aandurven, maar welke toepassing hij dan wél aan de bepaling zal geven moeten de betrokkenen maar afwachten.

De tweede nieuwigheid beoogt kennelijk, in de week voorafgaand aan de opruimingsperiode een bijzonder streng regime te vestigen. Zij verbiedt gedurende die periode kort en goed (art. 17, lid 3 nieuw):

„aankondiging te doen van een bijzondere aanbieding”.

Dit lijkt klare taal, maar eigenlijk wordt de zone van rechts-onzekerheid slechts verschoven. Voor de (in genen dele opgeheven) onzekerheid, wat te verstaan is onder *opruiming* komt gedurende twee weken (één voor iedere seizoen-

opruiming) een andere onzekerheid in de plaats, nl. wat te verstaan onder *bijzondere aanbieding* ²⁾. Voor zover dit verbod effect sorteert, komt dit hierop neer, dat een normale activiteit, die de wetgever in beginsel niet schadelijk acht, verboden wordt om een (vermeende) misstand des te zekerder te treffen — een zeer ongewenste figuur die alleen toelaatbaar is als het om de bescherming van zéér grote belangen gaat.

Economisch betekent deze noodspromg een verdere aantasting van de produktiviteit in de handelssector. Krachtens de Winkelsluitingswet worden vrijwel alle winkels reeds verplicht een halve dag per week te sluiten: dat is een gedwongen leegloop van het geïnvesteerde kapitaal gedurende één volle maand per jaar. De gemeentebesturen kunnen daarenboven nog een gedwongen vakantie-sluiting opleggen van ten hoogste 12 werkdagen per jaar. Van de overblijvende tijd wil men nu weer twee weken afnemen, waarin de winkel weliswaar geopend mag zijn, maar niets mag doen om klanten te trekken, en dat in een tijd — vlak vóór de opruiming — waarin de natuurlijke kooplust toch al minimaal is. We merken op dat deze verplichte „stille weken” ook gelden voor branches als het kruideniersbedrijf, waar seizoenopruimingen e.d. totaal onbekend zijn. Hoe het verbod van art. 17, lid 2 — zie hierboven — zal uitpakken weet niemand, dus dat zullen we nu maar buiten beschouwing laten. Tegelijkertijd sluit de Minister van Economische Zaken gentlemen's agreements met de organisaties van groot- en kleinhandel om prijsverhogingen tegen te gaan. Maar als hij zich nog eens officieel ten doel stelt, de distributie oneconomisch en duur te maken, behoeft hij aan deze wetten bepaald niet veel te veranderen.

En waartoe dit alles? In het dieptepunt van de vooroorlogse depressie, in 1935, heeft de overheid het zinloze onderscheid tussen opruimingen en andere bijzondere verkopen aanvaard om middenstanders tegen een „moordende onderlinge concurrentie” te beschermen. Het middel heeft, naar erkend wordt, nooit goed gewerkt, en intussen zijn de economische omstandigheden totaal gewijzigd. Officieel is het parool thans: méér, en niet minder concurrentie. Niettemin draaft de regering op de eens ingeslagen weg voort, zich beijverend om thans, na 28 jaar, het verbod alsnog effectief te maken. Het enige wat door dit streven thans nog gecultiveerd wordt is het commercieel minderwaardigheidscomplex van een steeds kleiner wordende groep winkeliers die menen dat het hunzelf beter zal gaan naarmate hun actievere vakgenoten méér belemmerd worden.

Voor het overige zou er geen enkel belang geschaad, en de rechtszekerheid slechts gediend worden, wanneer de regering deze wet geheel introk en verving door een verbod van pertinent onware aankondigingen, het verder aan de winkeliers (wier handelskennis immers door de Vestigingswet gegarandeerd wordt!) zelf overlatend, het tijdstip te bepalen waarop zij hun restanten opruimen.

Amsterdam.

Mr. O. LEYENDEKKERS.

²⁾ In de Kamerstukken betreffende de Winkelsluitingswet vindt men ergens een uitspraak van de toenmalige Staatssecretaris, dat *bijzonder* is: datgene wat, zonder abnormaal te zijn, zich onderscheidt van het algemene. Het is te betwijfelen of deze „wisecrack” voldoende licht verschaft aan de betrokken ondernemers. En zo zullen wij t.z.t. wel beleven dat de Hoge Raad moet uitmaken of het „snoepje van de week” verenigbaar is met de staat van beleg die art. 17, lid 3 beoogt te vestigen,

Het loonaandeel in de bouwkosten

Het gebruik van cijfermatige gegevens speelt een steeds grotere rol bij de besluitvorming op alle mogelijke gebieden. Vaak doet zich hierbij het feit voor, dat weinig of geen betrouwbaar materiaal ter beschikking staat. In andere gevallen is men met het verzamelen van cijfers pas kort geleden begonnen, zodat het moeilijk is conclusies over een langere reeks van jaren te trekken.

Toch is het soms gewenst de uitkomsten van een onderzoek dat betrekking heeft op een periode van slechts enkele recente jaren te vergelijken met wat oudere gegevens, die mogelijk anderszins op een andere manier zijn berekend. Het is duidelijk, dat men hierbij zeer voorzichtig te werk dient te gaan. Met name zouden eventuele conclusies altijd met een niet te klein korreltje zout moeten worden genomen.

Loonvorming en statistiek.

Hoe gebrekkig het ter beschikking staande cijfermateriaal soms kan zijn, is in verband met de gedifferentieerde loonpolitiek duidelijk gebleken. Dit was dan ook een van de belangrijkste redenen, waarom de S.-E.R. unaniem op het standpunt stond, dat men het in de laatste jaren toegepaste systeem van loonvorming door een ander, meer op de realiteit van het bedrijfsleven geënt, stelsel moest vervangen.

In de bouwnijverheid heeft men het gebrek aan betrouwbare cijfers in bijzondere mate nadelig gevonden, omdat men bij de berekening van de voor verbetering van lonen en andere arbeidsvoorwaarden ter beschikking staande „ruimte” aangewezen was op door het Centraal Bureau voor de Statistiek (C.B.S.) verzamelde gegevens die slechts betrekking hadden op een beperkt onderdeel van de totale activiteiten. In hoeverre hierin verandering zal komen door het nieuwe systeem van loonvorming valt nog niet helemaal te bezien. Al kan worden verwacht, dat in de toekomst meer dan tot nu toe — tenminste volgens de richtlijnen — het geval was met de betekenis van de onderscheiden bedrijfstakken voor de maatschappelijke ontwikkeling rekening zal worden gehouden, men is nu eenmaal aan de cijfermatige beredenering, het kwantificeren, gewend geraakt. Bovendien kan men er uiteraard ook niet zo maar met de pet naar gooien. Ergens moet men wel een houvast hebben. Indien men dan van betrouwbare gegevens gebruik maakt des te beter. Maar te vrezen valt, dat men soms bij gebrek aan beter op minder aanvaardbare berekeningen terug zal vallen.

Bouwkosten en bouwrijzen.

Dit zal met name het geval zijn op gebieden die speciaal in het middelpunt van de publieke belangstelling staan. Dit is bijv. en terecht met de bouwnijverheid het geval, omdat nu eenmaal de kosten en prijzen in deze bedrijfstak doorwerken op de huren en op de kosten van talloze andere door de overheid te financieren bouwwerken.

Men zou kunnen proberen zich hiervan op een gemakkelijke wijze af te maken omdat vergelijking van bouwkosten buitengewoon moeilijk, zo niet onmogelijk is. Bij elk bouwwerk komen bijzondere aspecten te pas, waardoor, zelfs bij herhaling van een ontwerp, afwijkingen niet kunnen worden vermeden. Bovendien is van de bouwkosten weinig bekend. De beschikbare gegevens hebben bijna uitsluitend betrekking op *prijzen* of aannemingsommen. Desalniettemin kunnen uit een regelmatige ontwikkeling van een groot aantal prijzen bijv. per m³ over een reeks van jaren zekere algemene conclusies worden getrokken. Lopen deze prijzen op en zijn er voldoende aanwijzingen dat de kwaliteit niet noemenswaard is verbeterd, dan moet worden verondersteld, dat de bouwkosten omhoog zijn gegaan.

De vraag zal zich dan voordoen of de oorzaak hiervan schuilt bij bepaalde onderdelen van de kosten, waarbij men in eerste aanleg zal kijken naar de drie grote posten: lonen, bouwmaterialen en overige kosten, w.o. algemene bedrijfskosten, winst, architectenhonorarium enz. Nu is het jammer, dat op dit terrein de weinige gegevens die bekend zijn slechts betrekking hebben op enkele jaren uit het jongste verleden. Voor het eerst werden namelijk voor 1956 in het jaar 1959 door het C.B.S. „Produktiestatistieken voor de bouwnijverheid” gepubliceerd, waarin ook de gemiddelde kostenopbouw van de produktiewaarde van een aantal grote en middelgrote ondernemingen was opgenomen. De statistieken voor 1957 vielen blijkbaar aan de bestedingsbeperking ten offer. Voor 1958 en 1959 werden de cijfers weer gepubliceerd. Voor 1960 werden zij ons door het C.B.S. ter beschikking gesteld.

De personeelkosten 1956-1959.

Ons interesseren hier in de eerste plaats de loonkosten, d.w.z. de lonen verhoogd met de werkgeversbijdragen voor sociale voorzieningen. In de desbetreffende tabellen (voor 1956: staat 20, voor 1958: staat 19 en voor 1959: staat 13) worden lonen en salarissen in procenten van de bruto-

TABEL 1.

Personeelkosten in pCt. van de „bruto-opbrengst”

	1956		1958		1959		1960	
	Gehele bedrijfs-groep a)	W.v. woningbouw-bedrijven	Gehele bedrijfs-groep a)	W.v. woningbouw-bedrijven	Gehele bedrijfs-groep a)	W.v. woningbouw-bedrijven	Gehele bedrijfs-groep a)	W.v. woningbouw-bedrijven
Lonen, salarissen en sociale voorzieningen (in procenten van de „bruto-opbrengst”) betaald door aannemersbedrijven	24,4		23,5		23,5		24,7	
Idem door onderaannemers b)	9,6	21,6	10,9	19,5	11,1	19,7	11,5	21,0
		10,8		13,0		13,2		12,6
Totaal	34,0	32,4	34,4	32,5	34,6	32,9	36,2	33,6

a) Aannemersbedrijven van burgerlijke en utiliteitswerken, niet uitsluitend of hoofdzakelijk in beton.

b) Bij de berekening van deze percentages is uitgegaan van de veronderstelling, dat de gezamenlijke onderaannemers gemiddeld 50 pCt. van de ontvangsten aan personeelkosten besteden.

Bron: C.B.S.: Produktiestatistieken voor de bouwnijverheid.

n.c.d.

elk aandeel
'Vereenigd
Bezit van
1894'
vormt in
feite een
deskundig
samengestelde
aandelen-
portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in ca. 200 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD
BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico.

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

(I. M.)

opbrengst uitsluitend van de hoofdaannemer vermeld. De post „betalingen aan onderaannemers” is niet opgesplitst. Hier moet dus een eerste „gok” worden gewaagd, door te veronderstellen, dat ca. 50 pCt. van de betalingen aan onderaannemers gebruikt werd voor personeelkosten.

Aan de hand van deze berekeningsmethode komt men tot de in tabel 1 vermelde percentages van de personeelkosten.

De verhouding in de periode 1953-1955.

Hoewel de reeks 1956-1960 een sterke mate van stabiliteit vertoont, zou het voorbarig zijn, hieraan conclusies van meer algemene strekking vast te knopen. Gegevens over een langere periode zouden daarom van veel nut kunnen zijn. Voor de jaren na 1960 kunnen wij uiteraard soortgelijke publikaties van het C.B.S. verwachten. Ten aanzien van de voorafgaande periode zal dat niet het geval zijn. Het leek ons daarom gewenst van andere officiële gegevens gebruik te maken, die o.i. wel niet precies maar toch enigszins bij de boven gebruikte cijfers aansluiten.

In bijlage VII (Nota van de Werkgroep Bouwkosten over de ontwikkeling van de bouwkosten in Nederland sinds 1953) bij het S.-E.R.-advies inzake het in 1959 en 1960 te voeren sociaal-economisch beleid (S.-E.R.-advies 1959, no. 2) vindt men voor de periode 1953-1957 C.B.S.-indexcijfers van de gewogen loonkosten woningbouw incl. sociale lasten per arbeider (tabel 11). In de Memorie van Antwoord, opgenomen in het eindverslag van de Commissie van rapporteurs van de Eerste Kamer voor het ontwerp van wet tot wijziging van de huurwet dd. 16 juli 1962, worden de gemiddelde bouwkosten (aannemingsom) in 1953 ten bedrage van f. 9.570 en in 1956 van f. 13.420 vermeld.

Tracht men nu dit materiaal te combineren met de boven weergegeven reeksen, dan kan men als volgt te werk gaan:

- a) volgens tabel 1 was het aandeel van de totale personeelkosten in
 1956: 32,4 pCt. van f. 13.420 = f. 4.348
 voor de hoofdaannemer was dat 21,6 pCt. = f. 2.899
 „ „ onderaannemer „ „ 10,8 pCt. = f. 1.449
- b) volgens S.-E.R.-tabel 11 was de gewogen loonkostenindex
 1953 = 100 en 1956 = 135.

Past men de ontwikkeling van de loonkosten toe op de totale personeelkosten dan is het aandeel in 1953: $\frac{f. 4.348}{135} \times 100 = f. 3.221 = 33,7$ pCt. van f. 9.570.

Volgens deze methode vindt men voor de periode 1953-1956 de volgende reeks:

TABEL 2.
Aannemingsommen en personeelkosten-aandeel 1953-1956

Jaar	Aannemingsom	Personeelkosten	
		Absoluut	In pCt.
1953	f. 9.570	f. 3.221	33,7
1954	„ 10.340	„ 3.532	34
1955	„ 11.590	„ 3.865	33,3
1956	„ 13.420	„ 4.348	32,4
1957	f. 14.670	f. 4.832	32,9

Voor het jaar 1957, dat in de produktiestatistiek ontbreekt, zijn de uitkomsten volgens deze methode:

Samenvoeging van tabel 1 en tabel 2 moet met alle voorbehoud gebeuren. Bij gebrek aan eensluitende gegevens lijkt het ons evenwel verantwoord te trachten om op deze wijze tenminste een zekere indicatie van de trend te verkrijgen.

TABEL 3.

Personeelkosten hoofd- en onderaannemer resp. in pCt. van de aannemingsom (1953-1957) en van de bruto-opbrengst (1956, 1958 - 1960)

Jaar	pCt.	Jaar	pCt.
1953	33,7	1957	32,9
1954	34,2	1958	32,5
1955	33,3	1959	32,9
1956	32,4	1960	33,6

Gezien het feit, dat het gebruikte materiaal niet eensluitend is, kunnen conclusies slechts met een grote mate van aarzeling worden getrokken. Het feit, dat de reeks van de totale personeelkosten slechts zeer geringe schommelingen vertoont met als enige uitschieter het jaar 1954, rechtvaardigt de veronderstelling, dat van grove fouten nauwelijks sprake kan zijn.

In het algemeen kan volgens tabel 1 worden gesteld, dat in de gehele bedrijfsgroep het loonaandeel bij de hoofdaannemer gedurende de periode 1956-1960 vrij dicht bij de 25 pCt. van de totale bouwkosten ligt, hetgeen overeenkomt met de vaak in aannemerskringen verkondigde stelling, dat de personeelkosten ongeveer een kwart van de aannemingsom bestrijken. Telt men hierbij nog de helft van de bedragen die door de hoofdaannemer aan de onderaannemers worden betaald, dan blijkt, dat de op deze manier berekende personeelkosten ongeveer een derde van de aannemingsommen bedragen. In de woningbouw vindt men ten aanzien van de totale personeelkosten een soortgelijk verloop. Zover afzonderlijke reeksen voor hoofd- en onderaannemers ter beschikking staan, vertonen deze iets grotere afwijkingen.

Opvallend is, dat de lichte stijging van het kostenaandeel vanaf het laagste punt in 1956 van grotere betekenis was in de gehele bedrijfsgroep dan voor de woningbouwbedrijven, waar in 1960 het percentage zeker niet hoger was dan dat voor 1953. Beide reeksen getuigen van een niet onbelangrijke mate van stabiliteit. Dit zou ook dan het geval zijn, indien meer of minder dan 50 pCt. van de vergoeding aan onderaannemers voor lonen enz. werd uitgekeerd. Slechts indien het aandeel van de door onderaannemers betaalde personeelkosten aan grote schommelingen zou zijn onderworpen, zou de feitelijke ontwikkeling van de uitkomsten van bovenstaande berekeningen afwijken. Maar dit zou ook betekenen, dat de situatie in de nevenbedrijven geheel anders zou zijn geweest dan in het hoofdbedrijf het geval was, hetgeen niet erg waarschijnlijk is.

Ten einde misverstanden te voorkomen zij er tenslotte op gewezen, dat deze betrekkelijke stabiliteit van het personeelkostenaandeel heeft plaatsgehad in het kader van een minder stabiele ontwikkeling van de bouwkosten.

Het verloop van de bouwkosten.

Daar dit punt bijzonder veel aandacht trekt, willen wij

hierover nog een enkele opmerking maken. Reeds bij de vaststelling van het boven aangehaalde S.-E.R.-advies werd in verband met de beoordeling van de bouw- en stichtingskosten voor woningwetwoningen 1953 als basisjaar gekozen. Vergeleken met andere kosten- en prijzenreeksen vertoont de bouwsector na 1953 een sterke stijging. Uit tabel 4 blijkt, dat deze ontwikkeling in de periode 1953-1961 ongunstiger was dan in andere sectoren.

TABEL 4.

Prijsindexcijfers 1953, 1960 en 1961

	1953	1960	1961
1. Levensonderhoud	100	125	127
2. Groothandelsprijzen	100	104	103
3. Gem. stichtingskosten woningwetwoningen	100	149	152
waarvan:			
3a. kosten bouwterrein	100	181	169
3b. aannemingsom	100	145	151

Bronnen: 1 en 2: Maandschrift C.B.S.

3: Memorie van Antwoord dd. 16 juli 1962 (zie boven).

Door 1953 als basisjaar te kiezen wordt het feit veronachtzaamd dat t.g.v. de ingrijpende maatregelen die in verband met de Korea-crisis werden genomen, de bouw-nijverheid in bijzondere mate werd getroffen. Hierdoor liepen de bouwkosten terug, terwijl het Korea-effect t.a.v. de kosten van levensonderhoud en de grondstoffenprijzen juist een tegenovergestelde ontwikkeling tot gevolg had. Herleidt men de andere reeksen tot het basisjaar 1948, dat in de publikatie „Volkshuisvesting en bouwnijverheid” wordt gebruikt, dan vindt men de volgende uitkomsten:

TABEL 5.

Prijsindexcijfers 1948-1961

	Gezins- verbruik	Groothandel		m ³ woning- wet- woningen
		algemeen	grond- en hulpstoffen	
1948	100	100	100	100
1949	106	104	108	99
1951	127	143	171	91
1953	132	134	156	93
1961	172	138	163	134

Bronnen:

Gezinsverbruik: C.B.S., Jaarcijfers voor Nederland.

Voor 1948-1949: 1947-1950, blz. 286.

Voor 1949-1951: 1951-1952, blz. 290.

Voor 1951-1953: 1953-1954, blz. 290.

Voor 1953-1961: Maandschrift C.B.S., oktober 1962 - Kwartaalreeks 101.

Groothandelsprijzen:

Maandstatistiek van de binnenlandse handel, het verbruik en de prijzen, oktober 1962, staat 28.

Prijzen per m³ van woningwetwoningen:

Publikatie „Volkshuisvesting en bouwnijverheid”, no. 102.

Beschouwt men de prijsindexcijfers over de periode 1948-1961 dan komt men tot een resultaat, dat sterk verschilt van hetgeen naar voren komt, indien men 1953 als uitgangspunt neemt. De nogal diepgaande bestedingsbeperking gedurende de Korea-crisis heeft met name in de bouwsector de werkloosheid sterk doen toenemen (1948: 2.300, 1952: 20.800) en de grootte en kwaliteit van de woningwetwoningen doen verminderen (Bouwwa-woningen en daarop aangepaste subsidieregeling). Later werd de kwaliteit weer beter; tevens kwamen er nog kostenverhogingen, bijv. door de verordening betreffende schuilplaatsen in woongebouwen, bij.

Amsterdam.

H. UMRATH.

Blijf bij ★ lees „E.-S.B.”!

Structuurveranderingen in de Westeuropese handelsbedrijven

Drang naar grotere bedrijfseenheden.

Een van de gevolgen van de groeiende Westeuropese eenheid op economisch gebied is onmiskenbaar de drang naar grotere bedrijfseenheden. Men ziet zich in de diverse voorheen meer autonome landen nu geplaatst voor grotere concurrentie uit het buitenland en wil zich door vooral nationale, maar ook internationale, aaneensluitingen een steviger positie op de grotere markt verwerven. Met name in de zware industrieën en in de chemische industrie is dit verschijnsel zichtbaar en gemakkelijk te verklaren uit de technische vooruitgang plus de grotere en verderaf gelegen afzetgebieden. Door de kleinere en zelfs de middelgrote bedrijfseenheden kan deze voortgang niet of nauwelijks meer worden gevolgd. Het ontbreekt hen aan voldoende financieringsmiddelen en er zijn vooral extern-organisatorische moeilijkheden.

Aanvankelijk wist men dit nog wel te camoufleren door licentieverleningen en kartelovereenkomsten, maar de proportionaliteit verschuift nog steeds en grotere technische bedrijfseenheden worden noodzakelijker. De enige rem op deze beweging is de arbeidsvoorziening geweest. Het woningprobleem bestaat in diverse Europese landen; volledige werkgelegenheid is, met uitzondering van Italië en Spanje, nagenoeg aanwezig. Een en ander heeft aanvankelijk tot decentralisatie van bedrijven geleid, vooral in Nederland en in West-Duitsland. Tegenwoordig komt men daar steeds meer van terug omdat allerlei andere kostenfactoren het arbeidsloon gaan overtreffen en men er bovendien steeds beter in slaagt, arbeid door machines te vervangen.

Kortom, steeds groter wordende bedrijfseenheden en schijnbaar nog zelfstandige maar in wezen in één concern opgenomen bedrijfseenheden, zijn de typerende verschijningen geworden in de Westeuropese industriële wereld. Hiertegenover lijken op het eerste gezicht de handelsbedrijven oasen van rust, althans wat hun grootte betreft. Onderzocht moet worden, of de schijn soms bedriegt. In dit artikel zullen in dit verband groothandel en detailhandel afzonderlijk worden onderzocht.

De groothandel.

In elk Westeupees land heeft zich sedert de tweede wereldoorlog voor de groothandel een ontwikkeling voorgedaan, die zich aanvankelijk ernstig liet aanzien. Diverse functies kwamen in het gedrang, nl. de pousserende functie, de voorraadvormende functie en de financieringsfunctie. De *pousserende functie*, het kweken van afzetgebied voor nieuwe artikelen bij de detaillisten, werd overgenomen door de fabrikanten, die in toenemende mate via hun merkartikelen, rechtstreeks vaste voet verkregen, vooral ook omdat zij direct de uiteindelijke consumenten gingen bewerken. De *voorraadvormende functie* kwam eveneens in het gedrang. Vele fabrikanten houden thans op verschillende punten depots aan, verzorgd door actieve agenten. Snelle levering aan de detaillisten wordt dus mogelijk zonder tussenkomst van de grossier. De *financieringsfunctie* tenslotte, van oudsher één van de

steunpilaren van de grossier, is weliswaar nog steeds zeer belangrijk, doch de behoefte hieraan werd geringer door de ontwikkeling van het middenstandsbankwezen en — via de nog te behandelen toegenomen gemiddelde bedrijfs-grootte in de detailhandel — door de eigen financiële kracht van de detailhandelaar.

Door deze gezamenlijke oorzaken dreigde in verschillende bedrijfstakken, vooral in de levensmiddelensector, de groothandel zijn bestaansrecht te verliezen. De grossiers hebben dit trachten tegen te gaan door de ontwikkeling van het zgn. vrijwillig filiaalstelsel, waarbij, door *eigen* merkartikelen, steun bij verbouwingen, gemeenschappelijke, vanuit de groothandel georganiseerde reclame, een binding werd beoogd met een vrij groot aantal detaillisten. Zij kregen hierbij de steun van die fabrikanten — doorgaans de kleinere — die er nog niet in waren geslaagd hun artikelen tot algemeen gevraagde merkartikelen te maken. Dit leidde tot toeneming van de gemiddelde bedrijfsgrootte, omdat geleidelijk landelijke organisaties werden opgebouwd, zoals Spar, Vivo enz., met streek-grossiers. Het komt zelfs voor, dat op dit gebied internationale contacten worden gelegd.

Zo ontstond één van de eerste structuurveranderingen, die vooral de strijd tussen de grossiers en de fabrikanten heeft verscherpt. Merkwaardig is overigens, dat bijv. in de textielsector en in de sector van de technische artikelen deze ontwikkeling zich in een veel geringere mate heeft voorgedaan. Hier zou men van een deel-oligopolie kunnen spreken: enkele grotere bedrijven, die elk een aantal relatief veel kleinere bedrijven om zich heen hebben. Vermoedelijk is dit terug te voeren tot het feit, dat juist in deze sectoren het merkartikel nog geen grote vlucht heeft genomen, zodat hier de grossiers aan de fabrikanten nog opdrachten geven tot het vervaardigen van goederen met een eigen grossiersmerk erop. Het feit, dat zich dus, gezien over de totale groothandelssector, een enigermate disharmonische ontwikkeling voltrekt, lijkt ons vooral het gevolg van het gebrek aan ordening in de bedrijfstakken, hoewel hierin, bijv. in Nederland via de P.B.O., wel vooruitgang is te bespeuren.

De detailhandel.

Richten wij thans de blik naar de detailhandel. De ontwikkelingen zijn hier meer opvallend. De opbouw van grote warenhuisconcerns, de supermarkten, de zelfbediening, de grote postorderbedrijven, zijn er voorbeelden van. Daarnaast hebben vele „gewone” middenstandsbedrijven hun zaak dikwijls ingrijpend verbouwd en vergroot. Men vindt hier ook nieuwe vormen van samenwerking, vooral op het gebied van de collectieve reclame. Het zou dwaasheid zijn deze ontwikkeling alleen te zien als een gevolg van de toegenomen welvaart. Eerder zou men moeten stellen dat dit alles plaats moet vinden, om de detailhandel zijn relatieve aandeel in het nationaal inkomen te doen behouden.

Sinds de tweede wereldoorlog is een grotere zelfstandigheid van het kopende publiek merkbaar, zich uitende in

de wens tot zelfbediening en het ongewenst zijn van koopdwang. De warenhuizen profiteerden hier het eerst van. De detailhandelaren uit diverse bedrijfstakken raakten bevreesd voor die groeiende concurrentie van de warenhuizen en probeerden door het oprichten van inkoopcombinaties, collectieve reclame, betere etalages en winkel- inrichtingen en door grotere service de klant, vooral de beter gesitueerde, tot zich te trekken. Wat de serviceverlening betreft deed zich voor hen de grote moeilijkheid voor, dat goed geschoold winkelpersoneel uitermate schaars werd, zodat de zelfbedieningszaken en de meer op massaverkoop ingestelde warenhuizen in dit opzicht een streep voor hadden.

Financiering.

Alle detaillisten — groot of klein — zien zich geconfronteerd met een snel toegenomen goederenvoorraad, in geld uitgedrukt. Oorzaken hiervan zijn:

a. een sterk *gestegen prijsniveau* (dit prijsniveau is onvoldoende door reële toepassing van calculaties op basis van vervangingswaarde gevolgd);

b. een *vergroot assortiment* (de klant is t.a.v. de keuzemogelijkheid veeleisender dan vroeger);

c. een verschuiving in de richting van *duurdere artikelen* (een gevolg van het gestegen, gemiddeld door de klanten te besteden, orderbedrag).

Behalve ruimte, organisatie en administratie vereist deze goederenvoorraad financieringsmiddelen. Heeft de detailhandel, hetzij door interne financiering, hetzij door een beroep te doen op de banken, aan de grotere vermogensbehoefte kunnen voldoen? Ogenschijnlijk dient deze vraag bevestigend te worden beantwoord. De gesignaleerde verbouwingen e.d. zijn immers tot stand gekomen en het grootwinkelbedrijf heeft niet veel kans gezien, kleinere concurrenten op te slokken. Bij diepere analyse blijkt echter veelal, dat een en ander is gefinancierd op een wijze, die op de lange duur zeker niet zonder meer als gunstig kan worden beoordeeld, nl. of door hoge lasten op langere termijn (hypotheken, bedrijfskredieten op middellange termijn) of door te hoge bankkredieten. In dit laatste geval gaat de financiering gepaard met een hevige verslechtering van de liquiditeit. Zolang de winstcapaciteit (ook wel genoemd: winstpotentie) voldoende blijft om het uit te keren inkomen op een redelijk niveau te handhaven, zal de gemiddelde detaillist geneigd zijn de gevaren van deze situatie te onderschatten. Zou echter een recessie of, nog erger, een depressie intreden, dan zouden vele detaillisten vrij snel in ernstige financieringsmoeilikheden kunnen geraken.

Wij hebben de op ervaring gebaseerde indruk, dat in verschillende landen, met name in Nederland, België en Italië, dikwijls marginaal wordt gewerkt en dat het weerstandsvermogen — ondanks de voortdurende hoogconjunctuur — nagenoeg niet is versterkt. Anders geformuleerd: de structuurveranderingen in de organisatorische opbouw van de detailhandel werden onvoldoende gevolgd door de noodzakelijke aanpassing in de structuur van het ter financiering dienende vermogen. Deze algemene conclusie kan lijden aan het euvel van elke generalisering, nl. dat er zovele uitzonderingen zijn. In dit verband is de ondernemingsvorm van ingrijpende betekenis.

Ondernemingsvorm.

Wij doelen hierbij op het verschil tussen de *persoonlijke* en de *onpersoonlijke onderneming*, meestal neerkomend op

het al of niet aanwezig zijn van vermenging van eigenaar en financier, gecombineerd met de volledige persoonlijke aansprakelijkheid dan wel de beperkte aansprakelijkheid tot het bedrag der oorspronkelijke deelname. Uit onze ervaringen in een economische adviseurspraktijk is het ons duidelijk geworden, dat in de persoonlijke ondernemingen de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen beslist ongunstiger ligt dan in de onpersoonlijke, zelfs binnen dezelfde bedrijfstak. Een groter gedeelte van de winsten wordt dus blijkbaar bij de persoonlijke ondernemingen gebruikt voor privé bestedingen, aangezien de belastingdruk voor beide ondernemingsvormen in de verschillende landen wel ongeveer gelijk mag worden geacht.

De vraag moet dus nu worden gesteld, hoe bij de detailhandel de verhouding ongeveer ligt tussen persoonlijke en onpersoonlijke ondernemingen in de verschillende landen. Hoe meer kleinere, persoonlijke ondernemingen, hoe zwakker dus de toekomstige financiële structuur en hoe moeilijker het stevig funderen van de economisch noodzakelijke grotere bedrijfseenheden. Hieruit zou dan kunnen worden geconcludeerd welk land de beste basis biedt voor het handhaven van een groot aantal goed georganiseerde en gefinancierde detailhandelzaken. Hier ligt een studieterrain braak voor instellingen die met de middenstand te maken hebben.

Men kan zich aan deze studie niet onttrekken door te wijzen op de — in vergelijking tot de industrie — veel meer lokaal gerichte activiteiten van de detailhandel. Het bereiken van optimale economische structuren is een voorwaarde voor het inwendig goed functioneren van de Euromarkt. Door de groeiende eenwording in de Europese industrie zal ceteris paribus de totale produktie worden vergroot. Het scheppen van de grotere en snellere afzetwegen kan alleen geschieden door een groot- en kleinhandel, die een deugdelijke structuur vertoont. Het valt immers gemakkelijk in te zien, dat een vernauwing van de afzetkanalen naar beneden in de bedrijfskolom dan sterk kostenverhogend zou werken en een beroep zou doen op aanzwikkende financiële reserves. Voor de vele persoonlijke ondernemingen op handelsgebied is namelijk de grens van mogelijke kredietverkrijging bereikt, vooral vanwege de ongunstige verhouding tussen eigen en vreemd vermogen. In diverse toespraken van vertegenwoordigers uit het midden- en kleinbedrijf heeft men de laatste tijd geluiden kunnen horen, die duidelijk deze opvatting ondersteunden. Bovendien is men ervan overtuigd dat de gestegen personeelkosten (als er althans personeel te krijgen is!) het kleinbedrijf in de handel relatief zwaar treffen, zodat dikwijls de eigenaar met zijn gezinsleden in het bedrijf moeten arbeiden onder condities en tegen een uiteindelijke beloning, die ongunstig zijn vergeleken bij de lonen van met hen vergelijkbare arbeiders in dienstverband.

Warenhuispaleizen en winkelcentra.

De middenstand, waartoe bedoelde klein- en middenbedrijven gewoonlijk worden gerekend, werd in beschouwingen voorgeen altijd „verdedigd” door te wijzen op het individualisme van de klanten. Een bepaalde groep uit de massa zou zich door dit individualisme sterk laten leiden en daardoor het kopen van massa-artikelen in gigantische winkelbedrijven vermijden. Deze groep wordt de laatste jaren echter beslist kleiner. Daarvoor zijn o.a. de volgende twee oorzaken aan te geven: a. voortschrijdende inkomensnivellering via vakbeweging en belastingpolitiek en b. voortschrijdende techniek, die met behoud

van de mechanische en gedeeltelijk zelfs automatische produktiemethoden toch een veel grotere verscheidenheid in het assortiment mogelijk maakt dan vroeger het geval was. Waar bovendien het grootbedrijf ook een verschil in kwaliteit en bediening heeft weten te bewaren, worden verschillende warenhuizen thans ook door die klanten bezocht, die voorheen dit „massale” zouden hebben gemedelen (Bijenkorf, Innovation enz.). Mede hierdoor werd de groei van deze grootwinkelbedrijven in warenhuisvorm nog gestimuleerd en zag men in de winkelcentra van grotere en kleinere steden warenhuispaleizen verrijzen of zich uitbreiden, al of niet met het snel aan terrein winnende zelfbedieningssysteem.

Er zijn echter factoren, die op deze ontwikkeling enigszins vertragend werken, vooral in West-Duitsland, België en Nederland. De zeer hoge kosten, aan de inrichting en exploitatie van dergelijke winkelpaleizen verbonden, maken een grote omzet en een hoge omzetsnelheid noodzakelijk. Een relatief grote klantenstroom dient zich dus doorlopend door die winkels te bewegen; vestiging in de winkelcentra is daarom noodzakelijk. Terwijl echter globaal gezien een belangrijk deel van de winkelstand zich verplaatste naar de centra der grotere steden, ging de stadsbevolking precies de andere richting uit. De geografische afstand tussen woonoord en warenhuis wordt groter. Overbrugging van die afstand door de klanten vindt plaats door collectieve vervoermiddelen, maar meer en meer ook door privé voertuigen. Zo ontstond in de binnensteden het parkeerprobleem. Voor de dagelijkse levensbehoeften vindt men de afstand rijkelijk groot, tenzij men, d.w.z. de meer koopkrachtigen, via koelruimten grotere hoeveelheden voor meer dagen tegelijk kan opslaan.

De mogelijkheid van kleinere verzorgingswinkels in de woonoorden en het herstel dus ook van de kleinere middenstandsbedrijven schijnt weer naar voren te komen, tegen de eerder genoemde factoren in. Dit is echter slechts theorie. Een groeiende bevolking op een niet of weinig groter wordend grondoppervlak doet de grondprijzen snel stijgen hetgeen, gekoppeld aan de eveneens gestegen bouwkosten, leidt tot blokbouw en hoogbouw in vele variaties. Men ziet deze woonblokken geleidelijk in geheel West-Europa, ook reeds in zgn. plattelandsgemeenten, verrijzen. Hierin kleine, persoonlijke handelsbedrijven opnemen is zeer kostbaar en veroorzaakt dientengevolge hoge exploitatiekosten. Een oplossing wordt nu gezocht in het oprichten van nieuwe winkelcentra binnen de woonoorden, zodat deze als het ware zichzelf kunnen verzorgen. Zo mogelijk worden deze winkelcentra, met een flinke parkeerruimte in de nabijheid, reeds ver van tevoren in de stadsplanning opgenomen.

Nieuwe mogelijkheden werden ontworpen om middenstanders — met behoud van een grote zelfstandigheid — toch ten dele de voordelen van een grotere capaciteit deelachtig te doen worden. Men schiep winkelcentra met gespecialiseerde winkels, die binnendoor met elkaar waren verbonden of door een gezamenlijke galerij waren overdekt. De grote warenhuizen en filiaalbedrijven worden hier voor een dilemma gesteld: meedoen betekent het gedeeltelijk ontvolken van hun gebouwen in de oude winkelcentra, niet meedoen betekent echter vermoedelijk hetzelfde, doordat klanten naar concurrenten verdwijnen. De meeste grootwinkelbedrijven kiezen dan ook voor de eerste oplossing en nemen deel aan vestigingen in de nieuwe woonoorden. Macro-economisch gezien betekent

deze ontwikkeling voor de detailhandel een structuurverandering in die zin, dat agglomeraties van winkelbedrijven in een beperkt aantal winkelcentra gaan ontstaan en dat alleen in de kleinere gemeenten de kleine middenstanders zich voorlopig kunnen handhaven.

Op het woord „voorlopig” dient de nadruk te worden gelegd. Immers, de duur is afhankelijk van verschillende factoren, zoals de toenemende motorisering van het consumentenleger en de verplaatsing van de woonoorden naar de kleinere gemeenten. Vooral voor de meer duurzame gebruiksartikelen komt door beide factoren de kleine detaillist in het gedrang. Zijn omzetsnelheid is niet hoog genoeg om met kleine winstmarges genoeg te kunnen nemen. Voor de levensmiddelensector schept de tweede factor steeds grotere kansen voor het stichten van filialen met weinig personeel en een grote mate van zelfbediening. Recent, ook in dit blad gepubliceerde, statistieken ¹⁾ bevestigen de verschuiving van kleine handelszaken naar grootwinkelbedrijven met filialen, speciaal in de dichtbevolkte landen als Nederland en België waar de geografisch kleine afstanden de trek van het publiek naar grote winkelcentra bevorderen.

De organisaties van kleine zelfstandige middenstandsbedrijven, mede belaagd door een toenemende branchevervaging en de zgn. discountpolitiek, vanuit Amerika naar Europa ingevoerd, proberen de vloed te keren door hun leden op te wekken tot grotere serviceverlening en collectieve — dus goedkopere — reclame-acties. Grotere service-verlening gaat echter gepaard met hogere loonkosten en collectieve reclame stuit in dit geval op interne structuurverschillen bij de deelnemende leden-winkeliers. Het valt derhalve zeer te betwijfelen of een en ander duurzaam succes zal oogsten.

Slot.

Resumerend kan worden gesteld, dat zich in de West-europese groot- en kleinhandel structuurveranderingen aan het voltrekken zijn. Deze zijn, internationaal gezien, misschien niet zo in het oogvallend, omdat van internationale verbindingen — gelijk in de industrie — nog slechts op beperkte schaal sprake is. Dat ook het tempo anders ligt dan bij de industrie is mede het gevolg van de structuurverschillen tussen industrie en handel. De artikelenreeks van Prof. Dr. W. J. van de Woestijne in dit blad over commerciële economie toegepast op de politiek in de detailhandel ²⁾ heeft in dit opzicht beslist verhelderend gewerkt.

Wij hebben getracht het perspectief voor de handelsbedrijven te belichten vanuit de zich ontwikkelende Europese economische eenwording. Voor de kleinere bedrijven was dat geen gunstig perspectief! De vestiging van meer — kleinere — verkooppunten ligt niet in de lijn der verwachting. De consument zal uit de steeds feller wordende concurrentie tussen grotere eenheden ongetwijfeld voordeel kunnen trekken.

Alkmaar.

Dr. P. GOOTJES.

¹⁾ Zie: „Vestigingen in detailhandel: opmars der filiaalbedrijven”, door J. G. Crabbendam in „E.-S.B.” van 28 november 1962.

²⁾ Zie „E.-S.B.” van 11 april, 18 april, 25 april en 2 mei 1962.

Adverteer in „E.-S.B.”

Statistische Dag 1963: „Gissen en beslissen”

De zestiende Statistische Dag van de Vereniging voor Statistiek die op 26 maart jl. in het Kurhaus te Scheveningen werd gehouden had als centraal thema „Gissen en beslissen”. In de morgenvergadering traden Prof. Goudriaan en Prof. Monhemius als spreker op. Er waren meer dan duizend bezoekers, die zich 's middags verspreidden over vijf sectievergaderingen.

Degenen die zijn boek „Economie in zestien bladzijden” hebben gelezen-zullen in de voordracht, die Prof. Goudriaan in de openingszitting hield, vele bekende klanken hebben gehoord. Ook nu weer waarschuwde Goudriaan tegen een kritiekloos toepassen van rekenrecepten van wiskundige of statistische aard op economische problemen onder het motto: „Don't be too difficult, don't be too highbrow, let's go to work”.

Dit volgens Goudriaan vooral in Anglo-Amerikaanse statistische kringen veel gehuldigde standpunt wenst hij radicaal te bestrijden. Aan toepassing van elke wiskundige en statistische methode moet een analyse vooraf gaan of de voorwaarden, waaronder de theorie toegepast mag worden, zijn vervuld. Dit geldt vooral wanneer men de statistiek en wiskunde wil gaan toepassen op nieuwe terreinen zoals dat der sociale wetenschappen, waarbij men nog niet door schade en schande geleerd heeft de meest voor de hand liggende „pitfalls” te vermijden. In het bijzonder het toepassen van waarschijnlijkheidsbeschouwingen zonder vooraf vastgesteld te hebben of men te maken heeft met een statistische massa, dus een verzameling van gegevens waaruit men met enige zin steekproeven kan trekken, acht Goudriaan gevaarlijk. In de economie heeft men dikwijls te doen met unieke situaties en kleine groepen gegevens, die waarschijnlijkheidsbeschouwingen illusoir maken.

Vooral wanneer economische grootheden zijn onderworpen aan grote natuurlijke variaties („onbepaalde grootheden”) bepleit Goudriaan de toepassing van eenvoudige rekentechnieken, waarbij men bijv. de gevolgen van verschillende alternatieven betreffende de toekomstige ontwikkeling doorrekent.

Door de verslaggever mag hierbij worden opgemerkt dat men in de moderne strategiebeschouwingen inderdaad deze methode volgt. Hierbij wordt gewerkt met ketens van beslissingen, die weliswaar afhankelijk worden gedacht van de op het ogenblik van het nemen van beslissingen heersende omstandigheden, maar waarbij men steeds specificeert op welke wijze in een bepaalde situatie een beslissing genomen wordt. De praktische moeilijkheden van deze aanpak zijn niet gering. Vereist is o.a. een volledige opsomming van alle mogelijk geachte toestanden („states of nature”)

in de de de beschouwing op te nemen perioden. Er is echter reeds veel werk op dit terrein verricht, juist door Amerikaanse economen, die er wat hun toepassing van statistische methoden betreft, overigens bij Goudriaan niet zo best afkomen.

Zoals altijd prikkelen Goudriaans uitspraken tot nadenken en dikwijls tot tegenspraak. Over de hoeveelheid van deze uitspraken had de toehoorder niet te klagen: Prof. Goudriaan somde er eenvoudig een aantal op. Enkele voorbeelden zijn:

De beste methode van voorspelling van verkopen is volgens Goudriaan het extrapoleren van vroegere ontwikkelingen door zgn. „free hand curves”.

„Men moet ertegen waken dat bepaalde technieken van berekening gepousseerd worden met het openlijke of bedekte doel de verkopen van computers te bevorderen”.

Goudriaan beschouwt de zgn. bedrijfsspelen als zeer gevaarlijk-zodra men gaat denken dat het bedrijfsleven een spel is en ten tweede dat dit spel volgens vaste regels gespeeld zou worden. De beste speler is dikwijls degene die de regels, ten eigen behoeve, wijzigt.

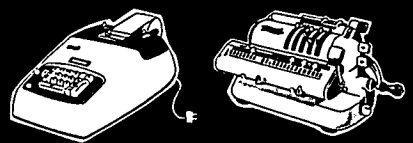
Men herkent in vele van Goudriaans uitspraken het bezwaar tegen kritiekloos toepassen van regels en methoden. Op dit vlak ligt bijv. de door Goudriaan uitgesproken voorkeur voor de „eenvoudige” econometrie van Prof. Tinbergen boven de methoden zoals zij vooral in Amerika, of geïnspireerd op Amerikaans voorbeeld, worden ontwikkeld. Goudriaan suggereerde zelfs een verband tussen het „praktisch onvermogen” van vele Amerikaanse economen en de niet al te rooskleurige toestand van de Amerikaanse economie. Deze gedachte uitbreidende eindigde Prof. Goudriaan met te zeggen dat de Nederlandse beoefenaren van de statistiek moesten blijven voortgaan een eigen onafhankelijke koers te varen. Het is de indruk van verslaggever dat we ons daarover, voor zover het Prof. Goudriaan zelf betreft, beslist geen zorgen behoeven te maken.

§§

Prof. Ir. W. Monhemius analyseerde het woord besliskunde, dat wel is voorgesteld als Nederlands equivalent van „operational research”. Enerzijds suggereert, aldus Monhemius, dit woord teveel; O.R. houdt zich in beginsel slechts bezig met voorbereiding van beslissingen en dit slechts waar het de kwantitatieve aspecten ervan betreft. Anderzijds suggereert besliskunde echter te weinig, daar het niet voldoende tot uitdrukking brengt dat de voornaamste bezigheid van de O.R.-werker research is, dus

WALTHER

snel en solide

KOLLER & VAN OS

Amsterdam - Rotterdam - 's-Gravenhage -
Breda - Utrecht - Arnhem - Leeuwarden

het bereiken van conclusies en niet het beslissen zelf.

Prof. Monhemius verdedigde nog enkele interessante stellingen, zoals: „Wanneer men een algemene beslissingstheorie wil ontwikkelen, dan moet de sociale psychologie er een belangrijke rol in spelen”. Men dient namelijk in concrete gevallen te kunnen verklaren waarom bepaalde beslissingen zijn genomen en hierbij spelen psychologische en sociale factoren dikwijls een grote rol. In dit verband opponeert Prof. Monhemius tegen de, wellicht onder invloed van bepaalde theorieën, steeds meer gekoesterde mening dat leiding geven is „just making of decisions”. In de praktijk zijn dingen zoals het geven van een voorbeeld, vorming van „esprit de corps” en indoctrinatie zeer belangrijk, zoals door recente sociologische onderzoeken wel is komen vast te staan.

Er waren weer vele sectievergaderingen in het middagprogramma, waarvan door de verslaggever die van de sectie operationele research werd bezocht. Ir. R. N. van Hees behandelde een geval van produktieregeling bij fabricage op voorraad. Naar aanleiding van deze lezing en van een film betreffende mechanische voorraadadministratie bij de Amerikaanse marine beantwoordde een forum, waarin o.a. Prof. Goudriaan zitting had, een aantal vragen.

Interessant was de vraag: „Wanneer en onder welke voorwaarden moet een wetenschappelijk voorraadbeheer worden ingevoerd en wanneer moet dit wetenschappelijk beheer met behulp van een computer worden verricht?”

Prof. Goudriaan meende dat men bij introductie van wetenschappelijk voorraadbeheer eerst een „handmethode” (met behulp van tabellen, grafieken enz.) moest invoeren om deze vervolgens geleidelijk tot de hoogste graad te vervolmaken. In de meeste gevallen zou dan, aldus Goudriaan, wel blijken dat inschakeling van een computer niet nodig of rendabel is. Volgens de heer Nieuwstraten moet men bij inschakeling van een computer differentieel calculeren. Voor voorraadadministratie alleen zal een computer waarschijnlijk niet lonend zijn, maar gecombineerd met andere toepassingen dikwijls wel. Veel hangt daarbij ook af van de eisen van het bedrijf betreffende gewenste frequentie en snelheid van voorlichting door de administratie.

Rotterdam.

E. KAPTEIN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De cijfers van de weekstaat van De Nederlandsche Bank hebben de verwachting, dat op grote schaal van de stallingsmogelijkheid op 21 maart is gebruik gemaakt, bevestigd. De toeneming van de schatkistpapierportefeuille der Bank beliep f. 254 mln. Dat de grotere ruimte op de markt, nog enigszins versterkt door een afdracht van f. 25 mln. valuta aan de Centrale Bank, zou leiden tot aflossing van de opgenomen kredieten in rekening-courant en een verlaging van de rente voor daggeld, door de desbetreffende commissie op 27 maart vastgesteld op 1¼ pCt. (op 13 maart had de verhoging tot 1½ pCt. plaats gehad), behoeft geen betoog. De bankbiljettencirculatie is inmiddels gaan stijgen en naar mag worden verwacht, zal in verband met de paasdagen, die midden in april vallen, het in het verkeer stromende geld daar langer worden vastgehouden dan in andere maanden het geval is. Enkele dagen na Pasen moeten de banken het gestalde schatkistpapier weer terugkopen, zodat enkele verkrappende factoren in het verschiep liggen.

Na de vrij forse stijging van de kredietverlening der banken aan de binnenlandse private sector in december met f. 166 mln., waarschijnlijk voor een belangrijk deel bepaald door seizoenfactoren, vond in januari een inkrimping plaats met f. 45 mln. Het is niet onmogelijk, dat bij gunstiger weersomstandigheden deze daling groter zou zijn geweest.

De buitenlandse uitzettingen der banken zijn zowel wat de uitzettingen op de open als op de besloten geldmarkt betreft, in januari gestegen. Het totale bedrag, f. 3.645 mln., ligt al aanmerkelijk hoger dan het totale door de banken aan het Rijk verleende krediet en begint de kredietverlening aan het bedrijfsleven dicht te naderen. Hieruit blijkt wel, dat de kredietcapaciteit der gezamenlijke banken verre de binnenlandse behoefte aan bankkrediet overtreft.

Kapitaalmarkt.

De Bank voor Nederlandsche Gemeenten heeft blijkens de balans per 1 december 1962 in de eerste elf maanden van dat jaar netto f. 442 mln. lange leningen aangetrokken

HARMONISATIE
NATIONAAL EN
INTERNATIONAAL

PENSIOEN VOORLICHTING

VOOR:

Nederlandse ondernemingen in en
buiten Nederland. Buitenlandse
vestigingen in Nederland.

PENSIOEN DOORLICHTING

door:

Firma A. O. Beuth van Wickevoort Crommelin
Economische Pensioen-Adviseurs en Assurantie Bezorgers.

PENSIOEN BULLETIN

verschijnt 10x per jaar.
Abonnement f. 10.- per jaar.
Voor cliënten gratis.
Proefnummer gratis op aanvraag.

Uitgave van:

Firma A. O. Beuth
van Wickevoort Crommelin

Postgiro 385461
Amsterdam-Z. - Rubensstraat 89
Tel. 020-725410

en daarmee het totaal op deze wijze verkregen bedrag van f. 6,4 mrd. op f. 6,8 mrd. gebracht. Aantrekking van geld van de publieke markt heeft in deze periode overheerst, al is het verschil met de onderhandse leningen niet zo groot. De stand der obligatieleningen nam namelijk met f. 238 mln. toe, die van de leningen op schuldbekentenis met f. 204 mln. Opvallend is, dat de aangetrokken deposito's op termijn van f. 102 mln. naar f. 21 mln. zijn teruggelopen, waartegenover de crediteuren in rekening-courant slechts weinig zijn opgelopen. De opgenomen geldleningen op korte termijn zijn vrij sterk gestegen, nl. van f. 105 mln. tot f. 224 mln. De Bank blijft echter in hoofdzaak een kapitaalmarktinstelling.

Het internationale kapitaalverkeer heeft in 1962 tot een kleinere kapitaalexport geleid dan in 1961. Het deficit be-

droeg namelijk f. 798 mln. tegenover f. 1.192 mln. in laatstgenoemd jaar. De sterkste invloed is van een gedaald kapitaalverkeer der banken uitgegaan, doch ook de cijfers van de overheid, vnl. aflossing van buitenlandse schuld, zijn lager. Het particuliere verkeer leidde tot een iets grotere kapitaalexport, nl. van f. 352 mln. tegen f. 328 mln. in 1961. Binnen dit totaal zag men een daling in de aankoop van buitenlandse effecten door ingezetenen, terwijl daarentegen de belangstelling van het buitenland voor Nederlandse effecten iets is toegenomen. De buitenlandse kredietverlening op lange termijn werd o.a. bepaald door een incidentele factor, nl. de aflossing door de K.L.M. van bij Amerikaanse banken opgenomen krediet. Zoals men weet hebben de Nederlandse banken door het opnemen van speciaal papier de K.L.M. hiertoe in de gelegenheid gesteld.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

Algemene Kunstzijde Unie n.v. Arnhem

Voor onze Hoofdafdeling **Financiële Zaken** vragen wij een

ECONOOM of JURIST

die onder meer belast zal worden met werkzaamheden betreffende:

- financieringsvraagstukken
- monetaire zaken
- schade- en exportkredietverzekeringen

Juristen die voor deze functie wensen te solliciteren dienen economisch geschoold te zijn.

Onze voorkeur gaat uit naar een kandidaat die enige jaren **bankervaring** heeft.

Leeftijd: 30 - 40 jaar.

Sollicitaties, voorzien van pasfoto en onder vermelding van nummer 26 te zenden aan het adres Velperweg 76 te Arnhem.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	22 maart 1963	29 maart 1963	28 dec. 1962	22 maart 1963	29 maart 1963
Algemeen	345	366 — 346	360	362	Van Gelder Zn	244	258
Intern. concerns	464	497 — 463	491	495	Amsterdamsche Bank	390	365
Industrie	319	342 — 321	330	333	Robeco	f. 208	f. 212
Scheepvaart	134	153 — 135	143	141	New York.		
Banken	257	261 — 232	234	235	Dow Jones Industrials	652	682
Handel enz.	150	155 — 149	151	151	Restestand.		
<i>Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.</i>					Langl. staatsobl. a)	4,24	
Aandelenkoersen.					Aand.: internationalen a)	3,20	4,21
Kon. Petroleum	f. 157		f. 168,10	f. 169,50	lokalen a)	3,86	
Philips G.B.	f. 139		f. 152,80	f. 153,—	Disconto driemaands schatkist-		
Unilever	f. 138,40		f. 148,40	f. 153,40	papier	2	2-2 ¹ / ₂ , 1 ³ / ₈ -1 ¹ / ₂
A.K.U.	401 ¹ / ₂		444 ¹ / ₂	439 ¹ / ₂	<i>a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.</i>		
Hoogovens, n.r.c.	558		526	525	C. D. JONGMAN.		
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723		730 ¹ / ₂	745			
Zwanenberg-Organon	909 ¹ / ₄		849 ¹ / ₄	868			

DRS. F. L. G. SLOOFF
DE WEGWIJZER VOOR DE BELEGGER
een in begrijpelijke taal geschreven, uitzonderlijk praktisch gidsje dat elke particuliere belegger (of a.s. belegger) steeds bij de hand dient te hebben.
prijs **2.75**

* Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan wel rechtstreeks bij de uitgever N.V. Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H. A. M. Roelants Afd. B te Schiedam.

Adverteer
in „E.-S.B.”

CHEMISCHE INDUSTRIE UITHOORN N.V.
Bedrijven te Uithoorn, Krimpen a/d IJssel en Dordrecht

vraagt voor haar hoofdkantoor te Uithoorn een

**economisch georiënteerd
chemicus**

die als wetenschappelijk medewerker van de commerciële afdeling zal worden belast met het markt-onderzoek en de marktontwikkeling inzake nieuwe producten, in nauwe samenwerking met medewerkers van het Centraal Laboratorium en de Ontwikkelings-afdeling.

Cindu
Uitvoerige schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de afd. Personeels-zaken, Amsteldijk N. 66, Uithoorn.

Efficiency
bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden
*
Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het
NETNUMMER

DIKKERS - HENGEL (O)
APPENDAGEFABRIEK EN GIETERIJEN

vraagt:
**ter assistentie van de directie
jong econoom of jurist**

Zijn werkzaamheden zullen o.a. omvatten: de behandeling van bepaalde handelspolitieke en economische kwesties, aangelegenheden van contractuele aard en vraagstukken betreffende de industriële eigendom alsmede het onderhouden van contacten met werkgevers-organisaties.

Voor deze functie komen uitsluitend personen in aanmerking, die reeds enige jaren in het bedrijfsleven werkzaam zijn geweest.
Leeftijd: ca. 30 jaar.

Personen, die menen aan bovengenoemde eisen te kunnen voldoen, worden uitgenodigd hun eigenhandig geschreven sollicitaties onder insluiting van een recente foto te richten aan de directie.

DIKKERS

Bij de Afdeling Financieel Economische Volksgezondheidszaken van de Directie Volksgezondheid vacceert de functie van

RESEARCH-MEDEWERKER

Functionaris zal in nauw overleg met de beleidsafdelingen een actief aandeel moeten nemen in het onderzoek naar de statistisch-kwantitatieve aspecten en de budgettaire consequenties, die aan de planning in de gezondheidszorg zijn, verbonden. Vereiste opleiding: doctoraal examen economische wetenschappen. Bij voorkeur kwantitatief economische richting, anders bedrijfseconomisch met kwantitatieve inslag.

Salarisgrenzen f 1013,— — f 1328,— p.m. excl. huurcomp. en vakantietoelage. Schriftelijke sollicitaties onder no. 3-3120/7188 (in linker bovenhoek van brief en env.) aan het bureau Personeelsvoorziening v. d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven:

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste

KABINET VAN DE GEVOLMACHTIGDE MINISTER VAN SURINAME

Ten behoeve van het Ministerie van Economische Zaken in Suriname worden gevraagd

TWEE DOCTORANDI IN DE ECONOMIE

- Uitzending:** in tijdelijke dienst, met een dienstverband van drie jaren;
- Bezoldiging:** Sur. crt. f 6720 tot f 10.320 's jaars (periodieke verhogingen van Sur. crt. f 360);
- Kortverband-toelage:** 10 pCt. van de gedurende de werkzaamstelling in Suriname te verdienen bezoldiging, uit te betalen na afloop van het dienstverband;
- Uitrustingskosten:** voor gehuwden $\frac{1}{4}$ gedeelte van de toe te kennen jaarbezoldiging, met een maximum van Sur. crt. f 2500; voor ongehuwden $\frac{1}{6}$ gedeelte van die bezoldiging;
- Overtocht:** voor Landsrekening, c.q. ook voor het wettig gezin, van Nederland naar Suriname en, na afloop van het dienstverband, van Suriname naar Nederland.

Sollicitaties in duplo (één exemplaar op luchtpostpapier), vermeldende volledige opleiding en levensloop, alsmede een opgave van referenties, binnen 14 dagen na het verschijnen van deze advertentie te zenden aan het Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Suriname, Alexander-Gogelweg 2, Den Haag.

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon (010) 13 08 00
Telex 2 11 03

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 11 46 20
Telex 2 21 99

Westersingel 88
Postbus 502

HET ECONOMISCH INSTITUUT VOOR HET MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

roept sollicitanten op voor de functie van:

a. wetenschappelijk medewerker

voor het sociaal-economisch onderzoek

b. wetenschappelijk medewerker

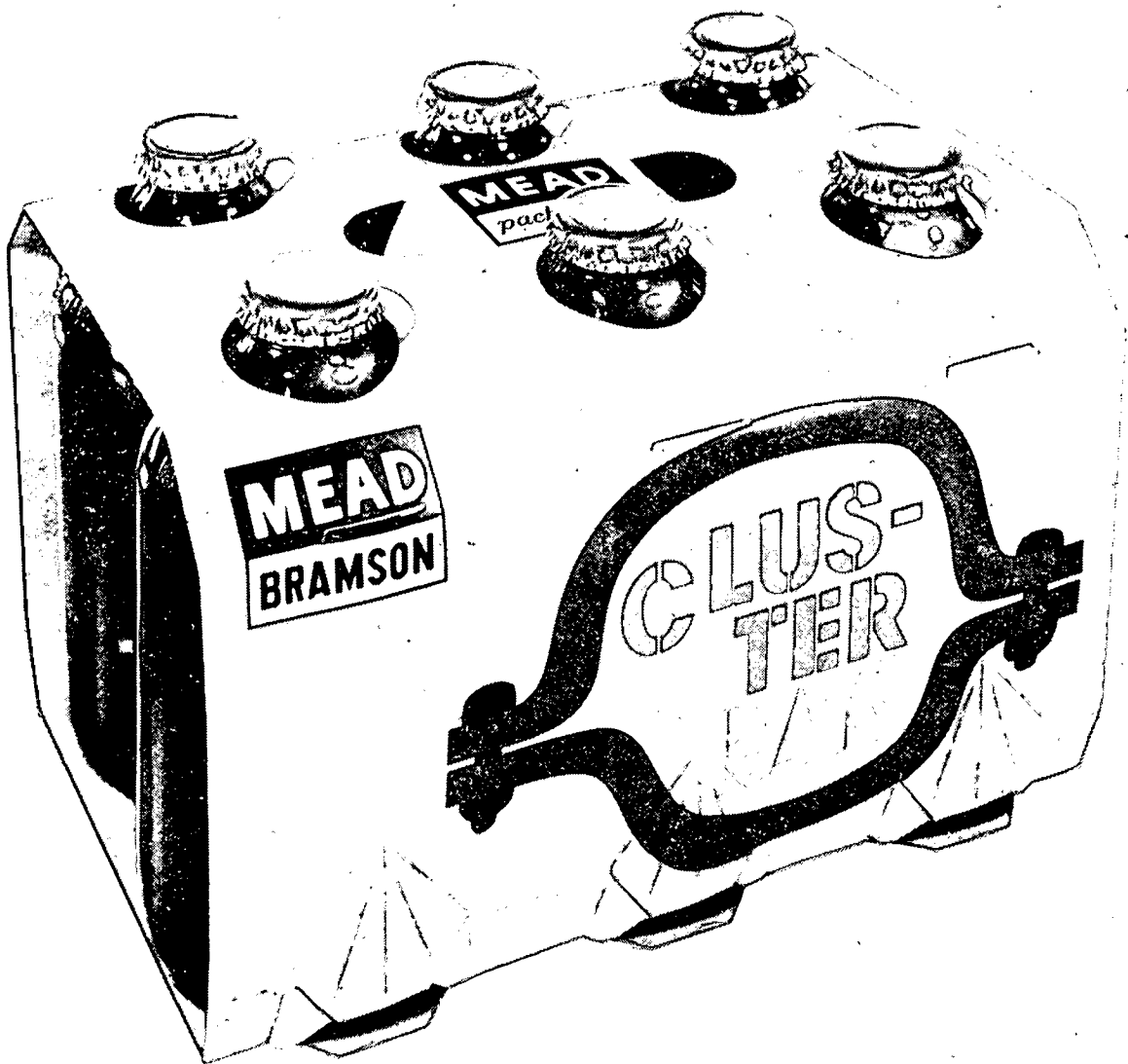
voor de afdeling Wegvervoer

Voor de onder a genoemde functie wordt gedacht aan een econoom of socioloog met ervaring op het gebied van sociaal-economische enquêtes en de rapportering daarover. Kennis van de problematiek op het terrein van detailhandel en ambacht strekt tot aanbeveling.

De onder b genoemde functionaris zal na een redelijke termijn van inwerking in staat moeten zijn economisch onderzoekswerk te verrichten op het terrein van het personen- en goederenvervoer over de weg. Enige ervaring op die gebied strekt tot aanbeveling. Vereist wordt doctoraal examen economie met bedrijfseconomische en algemene economische vorming.

Het salaris zal nader worden vastgesteld in overeenstemming met opleiding en ervaring. Opname in pensioenregeling is terstond mogelijk.

Uitvoerige schriftelijke sollicitaties met vermelding van leeftijd, opleiding en ervaring alsmede van de vacature waarnaar wordt gesolliciteerd te richten aan de Secretaris der Directie, Neuhuyskade 94, Den Haag.

CLUSTER PAK NU OOK IN EUROPA

Cluster Pak, de veelvoud-verpakking voor 2 tot 10 flessen of blikken. Voor bier en frisdranken, voor alle conserven. Het Cluster Pak procédé wordt in de Verenigde Staten reeds meer dan 10 jaar toegepast. Door alle brouwerijen, door de grote frisdranken-industrieën, door tal van vooraanstaande conservenfabrieken.

omdat Cluster Pak's arbeidsbesparend werken. Elke handeling geschiedt niet meer per fles of blik, maar per Cluster Pak.

omdat Cluster Pak's duidelijker „spreken” dan het beste etiket of de fraaiste wikkel.

omdat de brede zijanten van elk Cluster Pak als opvallende showcards fungeren.

omdat veelvoud-verpakking tot veelvoud-verkoop leidt.

Uitvoerige documentatie wordt u gaarne toegezonden door

MEAD-BRAMSON N.V. • GROTE KOPPEL 14 • AMERSFOORT • TEL. 03490-21114

DE STICHTING
NEDERLANDSE RADIO UNIE
EN DE

NEDERLANDSE TELEVISIE STICHTING

hebben gelegenheid tot plaatsing van een

Hoofd van de Dienst Bedrijfscontrole

LID NIVA OF VAGA

die belast zal worden met de leiding van de bedrijfseconomische en financiële controle en daarmee verwante werkzaamheden.

Academische opleiding strekt tot aanbeveling.

Leeftijd 35 tot 45 jaar. Salaris mede afhankelijk van praktijkervaring.

Eigenhandig geschreven brieven met inlichtingen over opleiding, praktijk en opgave van referenties te richten aan de Commissaris van de Financieel Economische Dienst, Postbus 150, Hilversum.

Pelikan schrijfmachinelint
van natuurzijde is voor
verzorgde zakenbrieven
toonaangevend geworden.

**Pelikan schrijfmachine-
linten geven Uw correspondentie
cachet en distinctie.**

Pelikan

Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke

Alleenvertegenwoordigers voor Nederland

H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam

FRIESLAND

ne... uit
Friesland nieuw

industrieel centrum

Holland zit potdicht!
expansie!

Hollands Vestigingen in de randstad praktisch onmogelijk!
puilt uit haar randstad!

een voorbeeld van geslaagde industrialisatie

De Randstad Holland overbevolkt - Decentralisatie geboden - Ruimte gezocht: drie kernen waarop Friesland het juiste antwoord vermag te geven.

Kom naar het dichtbije en gastvrije Noorden als vestigingsplaats voor uw nieuwe onderneming. Daar is ruimte te kust en te keur voor nieuwe bedrijven en kunt u putten uit een ruim arbeidsreservoir.

Ook al vestigden zich sinds 1959 reeds meer dan 100 nieuwe ondernemingen in de provincie Fries-

land, u vindt hier toch nog voldoende jong en enthousiast personeel met een degelijke, algemene en technische opleiding.

Elke gezonde onderneming, hetzij industrie, hetzij een daarmee verwant bedrijf, zal in Friesland gemakkelijk ruimte en mensen naar behoefte vinden.

De ondernemer die vooruit kijkt, kijkt naar Friesland.

Dit zijn de 11 kernen: Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen - Kootstertille (gem. Achtkarspelen) - Leeuwarden - Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wollega.

Friesland kunt u bouwen

Inlichtingen: de Industrialisatie-raad der Friese Kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden, tel. (05100) 28144-28145.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

**STELT U VOOR
HET VERKRIJGEN
VAN INLICHTINGEN
IN VERBINDING MET:**

**CENTRAAL
C.B.
BEHEER**

**BOS EN LOMMER-
PLANTSOEN 1,
AMSTERDAM-W.
TEL. 134971
POSTBUS 8400**